

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΜΣ «ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΙΣ ΓΛΩΣΣΕΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ
ΤΗΣ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

"Τα εν ζωή Οθωμανικά μνημεία στην περιοχή της Θεσσαλίας"

Επιβλέπων καθηγητής: Λιάζος Νικόλαος

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Ρεφενέ Ελένη-Αθηνά

Θεσσαλονίκη, 2016

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων.....	2
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1: Οι Οθωμανοί στην Ελλάδα.....	9
1.1 Οι συνθήκες που επικρατούσαν την εποχή της Τουρκοκρατίας.....	9
1.2 Η διοίκηση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας	10
1.3 Η οικονομία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.....	13
1.4 Η εκπαίδευση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας	144
1.5 Θρησκεία και εξισλαμισμός	14
Κεφάλαιο 2: Οι Οθωμανοί στη Θεσσαλία.....	16
2.1 Η εισβολή των Τούρκων στη Θεσσαλία.....	16
2.2 Η ιδιοκτησία κατά την Τουρκοκρατία στη περιοχή της Θεσσαλίας	20
2.3 Η οικονομία στη Θεσσαλία κατά τη περίοδο της Τουρκοκρατίας	24
Κεφάλαιο 3: Σχέσεις Οθωμανών - Χριστιανών.....	25
Κεφάλαιο 4: Περιγραφή των εν ζωή οθωμανικών μνημείων Θεσσαλίας ανά πόλη- Ο ρόλος και η χρήση τους	30
Λάρισα	30
1. Το Μπεζεστένι της Λάρισας	31
2. Το οθωμανικό λουτρό (Büyük Hamam)	33
3. Το Μπαϊρακλί Τζαμί	35
4. Το Γενί Τζαμί.....	388
5. Πυριτιδαποθήκη - Παλαιές Φυλακές	40
Τρίκαλα.....	42
1. Κουρσούμ τζαμί.....	42
2. Ο οθωμανικός στρατόνας των Τρικάλων	44

3. Το χαμάμ της οδού Σαράφη στα Τρίκαλα.....	48
Φάρσαλα	50
Ιρενί Τεκές	50
Ελασσόνα.....	52
Το τζαμί της Ελασσόνας.....	52
Δήμος Τεμπών	544
Το μαιουσιό (τεκές) του Χασάν Μπαμπά.....	54
Τύρναβος.....	57
Το χαμάμ του Τυρνάβου.....	57
Πλατύκαμπος	58
Το χαμάμ του Πλατύκαμπου	58
Βόλος	59
1. Η πυριτιδαποθήκη του Βόλου.....	59
Βελεστίνο.....	60
Το υδραγωγείο του Βελεστίου.....	600
Καρδίτσα.....	62
1. Η τοξωτή λίθινη γέφυρα του Μοσχολουρίου	62
Σοφάδες.....	64
1. Το χαμάμ και το τζαμί του Αγίου Βησσάρου	644
2. Η επιτύμβια στήλη του Αγίου Βησσάρου.....	655
3.Το τζαμί και το χαμάμ του Φαναρίου.....	666
Επίλογος.....	68
Βιβλιογραφία	70

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο την καταγραφή των Οθωμανικών μνημείων στην περιοχή της Θεσσαλίας. Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να εντοπιστούν τα μνημεία, να αναδειχθεί ο ρόλος τους, η χρήση τους και η σημερινή τους κατάσταση. Για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίχθηκε η ιστορία και ο τρόπος που αυτή επηρέασε την κατασκευή των κτισμάτων που αποτελούν μνημεία της Οθωμανικής εποχής, κρίθηκε απαραίτητη η περιγραφή της ζωής των Οθωμανών στην Ελλάδα και στη Θεσσαλία καθώς και οι σχέσεις που επικρατούσαν μεταξύ Οθωμανών-Χριστιανών. Κατά την διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας, ακολουθήθηκε η εξεύρεση πληροφοριών και στοιχείων από δανειστικές βιβλιοθήκες καθώς και από το διαδίκτυο.

Abstract

This diplomatic thesis tries to record the Ottoman monuments in Thessaly. The aim of this thesis is to identify the monuments, to highlight their role, their use and their current situation. In order to understand the context in which history was unfolded and the way it affected the construction of buildings which are the monuments of Ottoman era, the description of Ottomans' life in Greece and Thessaly and also the relations that prevailed between Ottomans and Christians, is necessary. During the preparation of this thesis, information and data was collected by lending libraries and internet.

Özet

Bu çalışmanın amacı Tesalya bölge'sinde bulunan Osmanlı anıtlarının kaydetmesidir. Çalışma yardımıyla anıtların rolü, kullanımı ve bugünkü mevcut durumu belirlenmektedir. Tarihin, binaların inşaatını nasıl etkilediği anlaşılması için, Yunanistan'daki ve Tesalya'daki Osmanlıların yaşamı ve Osmanlılar-Hıristiyan ilişkisinin açıklaması gerekliydi. Çalışmanın hazırlanması sırasında bilgiler kütüphaneler ve internet yoluyla toplanmıştır.

Εισαγωγή

Η Οθωμανική αυτοκρατορία, ως γνωστόν, κυριάρχησε για αρκετούς αιώνες. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μια αυτοκρατορία που ιδρύθηκε το 1299 υπό τον Οσμάν Α' στη βορειοδυτική Ανατολία. Με τις κατακτήσεις της στα Βαλκάνια από τον Μουράτ Γ' (1362-1389) το Οθωμανικό σουλτανάτο μετατράπηκε σε μια διηπειρωτική αυτοκρατορία. Οι Οθωμανοί ανέτρεψαν την Βυζαντινή Αυτοκρατορία με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1453 υπό τον Μωάμεθ τον Πορθητή. Κατά τη διάρκεια του 16ου και 17ου αιώνα ειδικότερα, στο απόγειο της δύναμής της, στο πλαίσιο της βασιλείας του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν μια ισχυρή πολυεθνική, πολύγλωσση αυτοκρατορία, η οποία έλεγχε μεγάλο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής Ασίας, του Καυκάσου, και της Αφρικής. Στις αρχές του 17ου αιώνα η αυτοκρατορία περιείχε 32 επαρχίες και πολλά υποτελή κράτη. Μερικά από αυτά αργότερα απορροφήθηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ σε άλλα χορηγήθηκαν διάφορα είδη αυτονομίας κατά τη διάρκεια των αιώνων (Finkel, 2007).

Ο Σουλτάνος ήταν ο αδιαμφισβήτητος και μοναδικός μονάρχης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το Ισλάμ αποτελούσε τη θρησκεία που καθιερώθηκε και η οθωμανική γλώσσα ήταν η επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, οι υπήκοοι της χρησιμοποιούσαν και άλλες θρησκείες και γλώσσες. Επίσης είχαν άλλα ήθη και έθιμα και άλλες παραδόσεις, οι οποίες προέρχονταν από τις ρίζες τους, από τον τόπο καταγωγής τους και την οικονομική ομάδα στην οποία ανήκαν. Είναι σημαντικό να ειπωθεί όμως πως οι αλλόθρησκοι είχαν άριστη αντιμετώπιση σε σχέση με τους μουσουλμάνους, μιας και η οθωμανική κοινωνία ήταν δομημένη ιεραρχικά. Ωστόσο, τα μέλη των κοινωνικών ομάδων είχαν συχνά οικονομικές και πολιτικές αλληλεπιδράσεις ακόμη και αν είχαν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις (Inalcik, 1995).

Κατά τη διάρκεια της περιόδου της Τουρκοκρατίας, η δύναμη που κατείχε ο Σουλτάνος, τα όρια της αυτοκρατορίας, οι θεσμοί, η οικονομία και οι όποιες επαφές

είχαν οι αλλόθρησκοι με τους μουσουλμάνους μετασχηματίζονταν. Όσα στις μέρες μας γνωρίζουμε για την Οθωμανική αυτοκρατορία προέρχονται κατά βάση από οθωμανικά αρχεία (π.χ. φορολογικά αρχεία ή αρχεία των ιεροδικείων) όπως επίσης και αρχεία από τις χριστιανικές χώρες (κυρίως από το δυτικό κόσμο) με τις οποίες η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε επαφές. Ταυτόχρονα μπορεί κανείς να αντλήσει πληροφορίες από τα κείμενα που γράφτηκαν από τους Ευρωπαίους ταξιδευτές που επισκέφτηκαν την Οθωμανική αυτοκρατορία και από αρχαιολογικές ανακαλύψεις. Σύμφωνα με τα ευρήματα της τότε περιόδου, Τούρκος θεωρούνταν αυτός που μιλούσε τουρκικά ή αυτός που ήταν μουσουλμάνος ή Οθωμανός (Αμαντος, 2008).

Το κράτος και η κοινωνία στην Οθωμανική αυτοκρατορία οργανώνονταν σύμφωνα με τη θρησκεία στην οποία πίστευαν οι υπήκοοι του Σουλτάνου. Η Οθωμανική αυτοκρατορία, ήταν η αυτοκρατορία των αντιθέσεων από πολλές απόψεις. Αυτό συνέβαινε γιατί οι μουσουλμάνοι είχαν περισσότερα δικαιώματα από τους μη-μουσουλμάνους (Χριστιανούς και Εβραίους) και διαφορετικό σύστημα φορολόγησης που ευνοούσε τους μουσουλμάνους. Όσον αφορά τον τομέα της παιδείας αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας άνοιξαν κάποια ελληνικά σχολεία, τα οποία ασχολήθηκαν με την ελληνική παιδεία των ελληνόφωνων στα οποία δόθηκε η ονομασία "Φροντιστήρια". Όσον αφορά την οργάνωση του στρατού αυτή ήταν φεουδαρχικού τύπου. Όλοι όσοι αποτελούσαν το ιππικό του σουλτάνου ήταν Οθωμανοί και σε αυτούς είχε παραχωρηθεί γη της οποίας η έκταση καθοριζόταν από το βαθμό των ιππέων. Στους Έλληνες αγρότες δεν επιβλήθηκε στρατιωτική θητεία και για αυτό πλήρωναν φόρο (Faroqhi, 2000).

Καθώς η Οθωμανική κυριαρχία σταθεροποιούνταν οι Οθωμανοί εδραίωσαν το φεουδαρχικό σύστημα πάνω στο σύστημα που ήδη προϋπήρχε. Η γη των αγροτών παρέμεινε στα χέρια τους και μπορούσε να κληρονομηθεί από τους απογόνους τους όντας αναπαλλοτρίωτη. Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας επιδεινώθηκε κατά πολύ. Η ασχολία των Ελλήνων επικεντρώθηκε κυρίως στην γεωργία και ανελέητη φορολογία επιβλήθηκε στον χριστιανικό πληθυσμό, ο οποίος με τη σειρά του κατέφυγε στην καλλιέργεια για να μπορεί να είναι αυτόνομος (Σαρρής, 2008).

Τέλος κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί πως η οθωμανική ανεξιθρησκία δεν ήταν τέλεια. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν σίγουρα ένα μουσουλμανικό κράτος

και εξέφρασε την προτίμησή του για τους μουσουλμάνους σε πολλά μέρη της κυβέρνησης. Μόνο κατά τις τελευταίες δεκαετίες της αυτοκρατορίας οι ορθόδοξοι επιτρεπόταν να αποκτήσουν υψηλά αξιώματα. Επικεφαλής των ορθόδοξων κοινοτήτων στην οθωμανική επικράτεια ήταν ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (Faroqhi, 2000).

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με την αρχιτεκτονική των Οθωμανικών χρόνων γενικότερα και με τα εν ζωή μνημεία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στον ελληνικό χώρο και στην περιοχή της Θεσσαλίας ειδικότερα. Όσα μέχρι τώρα ειπώθηκαν αποτελούν απαραίτητα στοιχεία για να κατανοήσει κανείς τα πλαίσια μέσα στα οποία εκτυλίχθηκε η ιστορία και τον τρόπο που αυτή επηρέασε την αρχιτεκτονική και την κατασκευή των κτισμάτων που σήμερα έχουν ανακηρυχτεί ως μνημεία της Οθωμανικής εποχής. Η αρχιτεκτονική παραγωγή των Οθωμανικών χρόνων κατά κύριο λόγο αντλούσε την εικόνα της (ως οθωμανική πόλη) από τα οικοδομήματα που σήμερα ονομάζονται «δημόσια»: τζαμιά, μεντρεσέδες, ιμαρέτια (μαγειρεία και κοινοί χώροι εστίασης, συσσίτια), χαμάμ (λουτρά), μπεζεστένια (σκεπαστές αγορές), χάνια και караβανсарάγια (ξενώνες), όπως επίσης και τα κτίρια όπου διέμεναν οι ανώτεροι επαρχιακοί αξιωματικοί. Η κατασκευή τέτοιων οικοδομημάτων γινόταν με προτροπή του Σουλτάνου ή των ανωτάτων αξιωματούχων που κατείχαν ανώτερες θέσεις στην τοπική διοίκηση. Όλα τα κτίρια που αναφέρθηκαν παραπάνω αποτελούσαν την οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης, η κατασκευή, η λειτουργία και η στήριξη των οποίων πραγματοποιούνταν μόνο κατόπιν νομιμοποίησης από τον Σουλτάνο. Ο Σουλτάνος ήταν αυτός που κατείχε τον τίτλο του προστάτη και του ευεργέτη των πόλεων, ενώ η αρχιτεκτονική των πόλεων της ελληνικής περιφέρειας ήταν γεμάτη από χαρακτηριστικά που θύμιζαν παντού την επικράτηση των Οθωμανών (Lowry, 2004, Ορλάνδος, 2000).

Η κυριαρχία των Οθωμανών στα Βαλκάνια κατά τον 15^ο αιώνα ωστόσο έθεσε τις βάσεις για την εξέλιξη των πόλεων και των χωριών. Η γεωστρατηγική θέση της κάθε πόλης, τα ήθη και έθιμα της, η ιστορία της και η υλικοτεχνική της κατασκευή είχαν μεγάλη σημασία στην περαιτέρω λειτουργία της. Η επικράτηση των Οθωμανών επέφερε στην αρχή το απόλυτο χάος όμως μετά υπήρξε μια επιστροφή στην κανονικότητα της ζωής. Όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν πριν άρχισαν να εντάσσονται, με αργούς ρυθμούς βέβαια, τόσο στις νέες τάσεις που υπήρχαν για την δομή και την εκμετάλλευση του χώρου, όσο και στους τρόπους εξέλιξης. Το

οθωμανικό κράτος, το οποίο είχε μεγάλο παρεμβατικό ρόλο, έδινε παντού το στίγμα του και ιδιαίτερα στη δομή και τη φυσιολογία κάθε καινούριας πόλης, που ανοικοδομούσαν πάνω στα ερείπια της προγενέστερης (Συλλογικό Έργο, 2010; Ορλάνδος, 2000).

Κεφάλαιο 1: Οι Οθωμανοί στην Ελλάδα

1.1 Οι συνθήκες που επικρατούσαν την εποχή της Τουρκοκρατίας

Στην περίοδο της επονομαζόμενης και ως "Τουρκοκρατίας", η περιοχή του σημερινού Ελλαδικού χώρου κατοικούνταν κατά κύριο λόγο από Έλληνες. Έλληνες όμως ζούσαν και σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε μικρότερη κλίμακα, οι οποίες περιοχές ήταν κάτω από τον έλεγχό της. Η περίοδος της Τουρκοκρατίας ξεκίνησε κανονικά με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, αν και οι Οθωμανοί είχαν εξαπλωθεί στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, Μικρά Ασία και Νότια Βαλκανική παλαιότερα. Βέβαια αν θεωρήσουμε ότι αυτός ο χώρος ήταν όλη η Μικρά Ασία και η Ελλάδα, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι η Τουρκοκρατία ξεκινάει το 1071 μ.Χ., αν και οι Τούρκοι εγκαθίστανται εκεί μόνο κατά τον 15^ο αιώνα. Οι Οθωμανοί εξαπλώνονται σταδιακά και προοδευτικά σε όλα τα μήκη και πλάτη της σημερινής Ελλάδας, αλλά όχι στα Ιόνια νησιά. Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία της ξεκινά με την επανάσταση του 1821 (Κιτσίκης, 1996).

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν ήδη αποδυναμωμένη από τις σταυροφορίες και ειδικότερα από την τέταρτη όπου και έγινε η προσωρινή της κατάλυση το 1204 όταν έφτασαν οι Τούρκοι Οθωμανοί. Παράλληλα με τις νικηφόρες εκστρατείες εναντίον των Βούλγαρων το 1371 και των Σέρβων το 1389, οι Οθωμανοί προχώρησαν στην νότια Βαλκανική όπου και κατέλαβαν την Αθήνα το 1458. Η αντίσταση των Ελλήνων στην Πελοπόννησο άντεξε μέχρι το 1460, και οι Βενετοί και οι Γενουάτες εγκαταστάθηκαν σε κάποια από τα νησιά του Αιγαίου και στο Ιόνιο, όμως από το 1500 και μετά το μεγαλύτερο μέρος της ηπειρωτικής αλλά και νησιωτικής Ελλάδας άνηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα βουνά της Ελλάδας ήταν κατά ένα μεγάλο μέρος ανέγγιχτα και αποτελούσαν ένα καλό μέρος όπου μπορούσαν οι Έλληνες, που δεν ήθελαν την ξένη κυριαρχία, να καταφύγουν. Η Κύπρος τελικά καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς το 1571, και οι Βενετοί κράτησαν την Κρήτη έως το 1669. Μόνο τα Επτάνησα που ήταν υπό το καθεστώς των Βενετών δεν καταλήφθηκαν ποτέ από τους Οθωμανούς (Finkel, 2007).

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας άνοιξαν κάποια ελληνικά σχολεία τα οποία ασχολήθηκαν με την ελληνική παιδεία των ελληνοφώνων, στα οποία δόθηκε η ονομασία "Φροντιστήρια" (από την αρχαία ελληνική λέξη για την εκπαίδευση). Στην ουσία ήταν κάτι παρόμοιο με την σύγχρονη Παιδαγωγική Ακαδημία ή το τμήμα της φιλολογίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όπου από εκεί μπορούσε κανείς να αποφοιτήσει ως δάσκαλος. Μερικά από τα πιο γνωστά σχολεία ήταν το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, το Ελληνικόν Φροντιστήριον Χερσώνος, το Ελληνικόν Φροντιστήριον Αργυροπόλεως και άλλα (Εξερτζόγλου, 2010).

Τη σταθεροποίηση της οθωμανικής κυριαρχίας ακολούθησαν δύο ευδιάκριτες μεταναστευτικές ροές Ελλήνων. Η πρώτη ήταν από τους Έλληνες διανοούμενους, όπως ο Ιωάννης Βησσαρίων, ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθωνας και ο Μάρκος Μουσούρος, που πήγαν στην δυτική Ευρώπη και εκεί ξεκίνησαν την διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών έργων όπου η Αναγέννηση στην Ευρώπη επηρεάστηκε από αυτούς. Η δεύτερη έγινε από Έλληνες που εγκατέλειπαν τις πεδιάδες της Ελλάδας για να πάνε στα βουνά της όπου και ήταν πολύ δύσκολο για τους Οθωμανούς λόγω του τραχέος τοπίου να εγκαθιδρύνουν ικανή στρατιωτική και διοικητική παρουσία. Επίσης παρατηρήθηκε και εκτεταμένη μετανάστευση των Ελλήνων στην Ευρώπη, (κυρίως πήγαιναν σε ιταλικά πανεπιστήμια) η οποία είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα (ήδη από το 1453 οι Έλληνες μετανάστευαν εξαιτίας της πρώτης άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους) και έτσι δημιουργήθηκε ένα νέο ρεύμα σύγχρονης διασποράς του Ελληνισμού (Αμαντος, 2008).

1.2 Η διοίκηση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Στη κορυφή του κράτους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βρισκόταν ο Σουλτάνος. Αδιαμφισβήτητα ήταν ο απόλυτος μονάρχης, όμως υπήρχαν κάποιοι περιορισμοί της κυριαρχίας του που πήγάζαν από τις παραδόσεις και τις κοινωνικές συμβάσεις που επικρατούσαν στην εποχή του, οι οποίες είχαν να κάνουν κάποιες φορές με την κληρονομική μεταβίβαση του αξιώματός του. Οι δεσμεύσεις που είχε πήγάζαν κυρίως από τις θρησκευτικές παραδόσεις. Το Κοράνι ήταν το κύριο εμπόδιο

στην απόλυτη κυριαρχία του Σουλτάνου, το οποίο αποτελούσε κατά κάποιο τρόπο ένα ιδιότυπο «σύνταγμα» (Kafadar, 2008).

Την οθωμανική διοίκηση της αυτοκρατορίας είχαν στα χέρια τους οι "σκλάβοι της Πύλης", οι ανώτατοι δηλαδή αξιωματούχοι του κράτους που προέρχονταν κυρίως από το παιδομάζωμα. Οι αξιωματούχοι κάθε τόπου στην επαρχία είχαν στρατιωτική και φοροεισπρακτική αρμοδιότητα. Η οργάνωση του στρατού ήταν φεουδαρχικού τύπου. Όλοι όσοι αποτελούσαν το ιππικό του σουλτάνου ήταν Οθωμανοί και σε αυτούς είχε παραχωρηθεί γη της οποίας η έκταση καθοριζόταν από το βαθμό των ιππέων. Βέβαια σε όλους τους μη μουσουλμάνους είχε απαγορευτεί το να ιππεύουν, κάτι που καθιστούσε τα ταξίδια και την εσωτερική τους μετακίνηση ανέφικτη. Η Ελλάδα χωρίστηκε από τους Οθωμανούς σε έξι σαντζάκια, τα οποία τα κυβερνούσε ο Σαντζάκμπεη, ο οποίος ήταν υπόλογος στον Σουλτάνο. Πριν το διαχωρισμό της Ελλάδας σε σαντζάκια, είχε εφαρμοστεί το σύστημα "μιλλέτ", όπου οι λαοί της οθωμανικής αυτοκρατορίας χωρίζονταν με βάση τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις (Κονόρτας, και συν., 2002).

Το έδαφος που είχε περιέλθει στα χέρια των Οθωμανών δόθηκε στους ευγενείς τους και αυτοί τα διαχειρίζονταν ως φέουδα (τιμάρια και ζαμέτ) απευθείας υπό την εξουσία του Σουλτάνου. Αυτή τη γη οι φεουδάρχες δε μπορούσαν ούτε να την πουλήσουν ούτε να περιέλθει στα χέρια των κληρονόμων τους καθώς μετά τον θάνατό τους η γη επέστρεφε στην ιδιοκτησία του Σουλτάνου. Οι ευγενείς, οι οποίοι ήταν κατά κόρον ιππείς του σουλτάνου, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους αποκόμιζαν μεγάλα εισοδήματα από την καλλιέργεια αυτής της γη, η οποία γη δουλεύονταν κατά κύριο λόγο από αγρότες (Κονταρίδης, 2012).

Οι Οθωμανοί εδραίωναν το φεουδαρχικό σύστημα πάνω στο σύστημα που ήδη προϋπήρχε. Η γη των αγροτών παρέμεινε στα χέρια τους και μπορούσε να κληρονομηθεί από τους απογόνους του, όντας αναπαλλοτρίωτη. Επίσης στους αγρότες δεν επιβλήθηκε στρατιωτική θητεία από την οθωμανική διοίκηση. Φυσικά στους μη –μουσουλμάνους απαγορευόταν η οπλοκατοχή, η διακίνηση και η οπλοχρησία αλλά αυτό το μέτρο αγνοήθηκε ιδιαίτερα στην Κρήτη. Όμως η φορολογία που τους επιβαλλόταν από την οθωμανική διοίκηση ήταν δυσβάσταχτη, καθώς περιελάμβανε και την προσφορά παιδιών, γνωστή ως «παιδομάζωμα». Τα παιδιά αυτά έπρεπε να δοθούν σε μικρή ηλικία, οι Οθωμανοί απαιτούσαν για κάθε

πέντε Χριστιανόπουλα να δίνεται το ένα στο σώμα των γενίτσαρων ώστε να εκπαιδευτεί και να πολεμήσει για τον Σουλτάνο. Υπήρχαν παρά πολλοί νόμοι για την καταστολή των εξεγέρσεων των Χριστιανών και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μερικές φορές να γίνονται σφαγές του άμαχου πληθυσμού. Επιπλέον, όταν ένας Έλληνας κατέφευγε στο δικαστήριο για κάποια αντιδικία η γνώμη του θεωρούνταν κατώτερη από εκείνη του μουσουλμάνου (Συλλογικό Έργο, 2012).

Το Οθωμανικό κράτος ήταν καθαρά θεοκρατικό και βασιζόταν στον Ισλαμικό νόμο. Οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι, σαν μη-μουσουλμάνοι, θεωρούνταν κατώτεροι και αυτό είχε αντίκτυπο στη καθημερινότητά τους. Ζούσαν μακριά από τους μουσουλμάνους σε ξεχωριστές περιοχές μέσα στην ίδια πόλη. Υπήρχε περιορισμός στις επαφές τους με τους μουσουλμάνους και δεν μπορούσαν να έχουν συμμετοχή στις πνευματικές εκδηλώσεις τους. Μέχρι και το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα υπήρχαν πάρα πολλοί περιορισμοί για τους μη-μουσουλμάνους, οι οποίοι επίσης έπρεπε να προσέχουν τη συμπεριφορά τους και να μη προκαλούν τους μουσουλμάνους με το ντύσιμό τους. Κάποιος Τούρκος ιεροδικαστής που επισκέφτηκε τη Θεσσαλονίκη το 1820 έστειλε και ανέφερε στο σουλτάνο Μαχμούτ Β' με έκπληξη την παρακάτω επιστολή: *"οι άπιστοι ρωμιοί, παρά την προσκυνητή διαταγή Σου, και μ' ανοχή του αρχιαστυνόμου (σούμπαση) Τσακίρ μπέη, που ίσως και να παίρνει "ρουσφέτια" (φιλοδωρήματα) για όλα αυτά, τριγυρνούν στους δρόμους μ' άλογα, με καλά ρούχα, και το χειρότερο, δεν κατεβαίνουν από το πεζοδρόμιο όταν τύχει να συναντήσουν κανέναν πιστό"*. Επιπρόσθετα, στην άνιση μεταχείριση των Ελλήνων από τους Οθωμανούς αναφέρθηκαν και οι ευρωπαίοι ταξιδιώτες που είχαν επισκεφτεί την Κρήτη, οι οποίοι ανέφεραν τα παρακάτω: *"αν ένας έφιππος Έλληνας συναντήσει κάποιον διακεκριμένο Τούρκο, πρέπει να αφιππεύσει και να περιμένει να περάσει αυτός"* και ότι *"ακόμα και οι επίσκοποι και οι ηγούμενοι, ... , αναγκάζονται να ξεπεζέψουν και να δώσουν τα μουλάρια τους στους υπηρέτες τους. Αυτή είναι μια από τις πιο οφθαλμοφανείς ταπεινώσεις για το ελληνικό έθνος"* (Braude & Lewis, 1982).

1.3 Η οικονομία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας επιδεινώθηκε κατά πολύ. Η ασχολία των Ελλήνων επικεντρώθηκε κυρίως στην γεωργία και ανελέητη φορολογία επιβλήθηκε στον χριστιανικό πληθυσμό, ο οποίος με τη σειρά του κατέφυγε στην καλλιέργεια για να μπορεί να είναι αυτόνομος (σε παλαιότερες εποχές η ελληνική επικράτεια υπήρξε ανεπτυγμένη και οι άνθρωποι κατοικούσαν στα αστικά κέντρα). Ωστόσο, εξαίρεση αποτελούσαν οι Έλληνες που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη και στα Ιόνια νησιά καθώς ήταν εύποροι. Οι Έλληνες είχαν κατά κύριο λόγο την ευθύνη για την άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας τους στη περίοδο της Οθωμανικής περιόδου (Inalcik, 2008).

Περί το 1600, οι Οθωμανοί εφάρμοσαν στρατιωτική διοίκηση σε περιοχές της Ελλάδας όπου υπήρχαν αντιρρησίες και αντιστασιακοί και με αυτό το τρόπο πέτυχαν μείωση του ντόπιου πληθυσμού. Τα κομμάτια γης που αποκαλούνταν φέουδα, τα οποία άνηκαν στο Σουλτάνο, αντικαταστάθηκαν από κληρονομικά εδάφη (τσιφλίκια). Έτσι αυτά μπορούσαν πλέον να πωληθούν και να κληρονομηθούν από τους απογόνους τους. Αυτό είχε σαν συνέπεια να υπάρξει μια νέα τάξη Οθωμανών γαιοκτημόνων που ελάττωσε τον αριθμό των Ελλήνων καλλιεργητών και αυτό με τη σειρά του έστρεψε το κόσμο να εγκατασταθεί στα βουνά. Εκεί βέβαια η γη ήταν λιγότερο γόνιμη αλλά ήταν ασφαλέστερη. Το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού αποτελούνταν από αγρότες, οι οποίοι οδηγήθηκαν στην εξαθλίωση. Στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα, στο κείμενο ενός Φλαμανδού περιηγητή, αναφέρεται ότι: *"ένας άνθρωπος στην πατρίδα μου ξοδεύει για την ημερήσια διατροφή του περισσότερα από όσα ένας χωρικός στην Τουρκία μέσα σε δώδεκα μέρες"*. Η καθημερινότητα έγινε ακόμη δυσκολότερη όταν ξεκίνησε η παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας προς το τέλος του 16^{ου} αιώνα και στις αρχές του 17^{ου}. Το νόμισμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γνωστό και ως "άσπρο", γνώρισε μεγάλη υποτίμηση και υπήρξε μεγάλη αύξηση των τιμών. Το εμπόριο και η οικονομία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας πέρασε στα χέρια των Χριστιανών και των Εβραίων επίσης. Αυτή η

"ανοχή" ήταν αναγκαία γιατί η μουσουλμανική άρχουσα τάξη αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από ανώτερους στρατιωτικούς που δεν ήθελαν να έχουν καμία σχέση με αυτά (Inalcik, 2008).

1.4 Η εκπαίδευση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής εποχής ιδρύθηκαν πολλά ελληνικά σχολεία τα οποία είχαν αναλάβει τη φροντίδα για την παιδεία των Ελλήνων και άλλων ορθοδόξων. Αυτά καλούνταν "Φροντιστήρια" (από την αρχαία ελληνική λέξη για την εκπαίδευση). Σε αυτά τα φροντιστήρια εκπαιδεύονταν Έλληνες ώστε μετά την ολοκλήρωσή τους να μπορούν να γίνουν δάσκαλοι στις ελληνικές κοινότητες. Μερικά από τα πιο γνωστά ήταν το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, το Ελληνικόν Φροντιστήριον Χερσώνος, το Ελληνικόν Φροντιστήριον Αργυροπόλεως και άλλα (Κοντογιώργης, 1982).

1.5 Θρησκεία και εξισλαμισμός

Στο διάστημα της οθωμανικής κατοχής, υπήρξε εξισλαμισμός μεγάλων κομματιών του ελληνικού πληθυσμού σε πολλά μέρη της Ελλάδας αλλά και της Μικράς Ασίας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να γίνουν αξιοσημείωτες αλλοιώσεις στον πολιτισμό, την οικονομία και στο πληθυσμό. Ο λόγος που υπήρξαν αυτές οι αλλοιώσεις ήταν γιατί οι μη-μουσουλμάνοι κατείχαν νομικά κατώτερη θέση, είχαν μεγαλύτερη φορολογία, οι Τούρκοι συχνά τους απαξίωναν με ύβρεις κλπ. Συχνές αιτίες των μαζικών εξισλαμισμών υπήρξαν οι εξεγέρσεις που δύσκολα καταπνίγονταν, ο εξαναγκασμός των αιχμαλώτων για παιδομάζωμα κ.ά. Μεγάλο κύμα εξισλαμισμού έγινε στην Κρήτη, κάτι που είχε σαν αποτέλεσμα το 1821 οι μισοί Κρητικοί να είναι μουσουλμάνοι (Τουρκοκρητικοί). Ενίοτε γινότανε μαζικός εξισλαμισμός χωριών με μια απλή τελετή από έναν χότζα (Κωστής, 1991, Κονόρτας, και συν., 2002).

Φυσικά πολλοί χριστιανοί άλλαζαν το θρήσκευμά τους χωρίς ποτέ να πιστέψουν ή ήταν κρυπτοχριστιανοί. Σε μερικά μέρη υπήρξαν κοινότητες «ατελώς εξισλαμισμένων», όπως οι *Βαλαάδες* της Μακεδονίας, οι οποίοι όμως κρατούσαν την ελληνική γλώσσα και τα έθιμα τους, οι *Ντονμέδες* Εβραίοι, ή οι «σαμπάνηδες» ή οι «μουρτάτες» αλβανόφωνοι πρώην χριστιανοί της Καρύστου. Κάποιοι νέο-μουσουλμάνοι, όπως οι Λαζοί του Πόντου, προέβαιναν σε εξισλαμισμό των Ελλήνων και άλλων με βιαιοπραγίες λόγω του φανατισμού τους. Αρκετοί κρυπτοχριστιανοί επέστρεψαν στον χριστιανισμό με το Χάτι Χουμαγιούν του 1856 αλλά τους επιβλήθηκαν διωγμοί από το τουρκικό κράτος. Οι Νεομάρτυρες της ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν εξισλαμισμένοι χριστιανοί, που θέλησαν να επιστρέψουν στο χριστιανισμό, κάτι που τους οδήγησε στην εκτέλεσή τους με μαρτυρικό τρόπο. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως την Οθωμανική αυτοκρατορία την συνέφερε να έχει μη-μουσουλμανικούς πληθυσμούς ώστε να μπορεί να εισπράττει φόρους το κράτος (Faroqhi, 2002).

Κεφάλαιο 2: Οι Οθωμανοί στη Θεσσαλία

2.1 Η εισβολή των Τούρκων στη Θεσσαλία

Οι Θεσσαλοί κυριαρχούν στο μεγαλύτερο λεκανοπέδιο της Ελλάδας με έκταση 14.071 τ.χιλ. κατά το τέλος της 2ης χιλιετηρίδας π.Χ. Κυριότερες πόλεις της ήταν η Φάρσαλος, η Λάρισα, Φερές, Παγασές και η Κρανών, που τις κυβερνούσαν δυνάστες από αριστοκρατικές οικογένειες (Αρσενίου, 2010).

Η κατάκτηση της Θεσσαλίας από τους Τούρκους έγινε το 1393 και η απελευθέρωσή της το 1881, πλην ενός μέρους αυτής, που η απελευθέρωσή του έγινε το 1912. Η κατάκτησή της δηλαδή διήρκεσε 500 χρόνια αντί των 400 σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Στη διάρκεια αυτής της κυριαρχίας των 500 ετών από τους Οθωμανούς οι Θεσσαλοί μίσησαν τρομερά του Τούρκους, άλλη φορά δείχνοντάς το στους κατακτητές με επαναστάσεις, που όμως απέτυχαν πνιγμένες στο αίμα και άλλη φορά κρύβοντας το μίσος τους από ανάγκη. Οι εξεγέρσεις αυτές επαναλήφθηκαν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας με νέες εισφορές αίματος και ήττες μέχρι την ημέρα της απελευθέρωσης (Ψύρρας, 2008).

Η εισβολή των Τούρκων στη Θεσσαλία το 1393 έγινε μετά από πρόσκληση των επισκόπων του Ζητουνίου (Λαμίας) και Σαλώνων προς τον Σουλτάνο Βαγιαζίτ προκειμένου να τους αποστείλει στρατό, ο οποίος θα προσέφερε τη βοήθειά του στο πόλεμο κατά των τελευταίων Λατίνων που έμεναν ως κατακτητές στα τμήματα της περιοχής τους και αποτελούσαν μάλιστα για τον πληθυσμό (Αρσενίου, 2010).

Η κυριαρχία των Τούρκων στη Θεσσαλία επήλθε σαν αποτέλεσμα μιας μακράς ταλαιπωρίας και περιπέτειας των κατοίκων της και σύμφωνα με τον Λ. Χαλκοκονδύλη οι τότε διοικούντες άρχοντες της Θεσσαλίας την παρέδωσαν στα χέρια των κατακτητών αμαχητί. Μερικοί μάλιστα από αυτούς τους διοικούντες προκειμένου να διατηρήσουν τα φέουδα και τα προνόμια ασπάστηκαν τον Ισλαμισμό κατά τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η υποταγή της Θεσσαλίας άνευ αντίστασης έχει τις ρίζες της στην έλλειψη κινήτρου πατριωτισμού των πληθυσμών, την μη ύπαρξη ελληνικού εθνικού κράτους ως και τη μη ικανότητα του φεουδαρχικού συστήματος να σχηματίσει στρατό (Σπανός, 2004).

Σύμφωνα με τις πηγές που αναφέρονται στην κατάκτηση της Θεσσαλίας

μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτή συνέβη σε τρεις φάσεις. Κατά τη πρώτη φάση το σπουδαιότερο γεγονός ήταν η κατάληψη της Λάρισας και η εμφάνιση των πρώτων Τούρκων αποίκων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εκεί από τους Χαϊρεντίν και Εβρενός. Το πιο σημαντικό γεγονός ήταν ότι ο στρατός των Χαϊρεντίν και Εβρενός δεν συνέχισαν την κατακτητική τους πορεία νοτιότερα αλλά σταμάτησαν στη Λάρισα (Λιακόπουλος & Παλιούγκας, 2013).

Στη δεύτερη φάση πιθανός ο Εβρενός μπέης άρχισε τις επιχειρήσεις (1392-1393) όταν ο Σουλτάνος Βαγιαζίτ ο Α' ήταν σε εκστρατεία στην ανατολή. Η Λάρισα παραδόθηκε για δεύτερη φορά στον Εβρενός με συμμετοχή του δερβίση Χασάν Μπαμπά, που σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο κατέλαβε και το κάστρο της Ωριάς και έκανε τις πρώτες εγκαταστάσεις μουσουλμάνων στη Βόρεια Θεσσαλία. Μελετώντας τις επιχειρήσεις του 1393-1394 ο Σουλτάνος Βαγιαζίτ ο Α' που είχε δώσει ένα μεγάλο τμήμα της Θεσσαλίας ως κληρονομικά φέουδα στον Εβρενός μπέη, έστειλε τον στρατάρχη του στη Πελοπόννησο προκειμένου να προχωρήσει στις κατακτήσεις του. Το σημαντικό ενδιαφέρον που παρουσιάζεται στη φάση αυτή είναι το προσωπογραφικό πρόβλημα, που έχει σχέση με την παράδοση των Δομοκού και Φαρσάλων. Ένα μεγάλο γεγονός κατά την εισβολή των Οθωμανών ήταν η πρώτη κατάληψη των Τρικάλων (1395-1396), η οποία αποτελούσε την πιο σημαντική πόλη και οικονομική πηγή της Δυτικής Θεσσαλίας, που σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο "η άλλοτε ακμάζουσα πρωτεύουσα του ελληνοσερβικού κράτους της Δυτικής Θεσσαλίας απέκτησε ίσως μεγαλύτερη σπουδαιότητα, διότι έγινε μια προχωρημένη στρατιωτική βάση, ένα ακροτελεύτιο τουρκικό φυλάκιο εναντίον των ανυπότακτων κατοίκων της Πίνδου και των Αγράφων". Κατά τον Σ. Γουλούλη θα γίνει η πιο σημαντική πόλη, κέντρο οικονομίας και πολιτισμού της Δυτικής Θεσσαλίας μετά τη πτώση της έδρας του οθωμανικού πασά Τουραχάν μπέη, ο οποίος κατά τα επόμενα χρόνια άρχισε σιγά - σιγά να εγκαθιστά στα πεδινά μουσουλμάνους κατοίκους και έδωσε προνόμια στους Έλληνες που κατοικούσαν στους τόπους αυτούς (Πολέζε, 2012).

Στην τρίτη φάση οι Τούρκοι επικράτησαν σταθερά στη Θεσσαλία από το 1421-1422, υπό την κυριαρχία του Μουράτ του Β' (1421-1451) με τη βοήθεια του στρατάρχη του Τουραχάν μπέη και έτσι ολοκληρώθηκε η επικράτηση αυτή στο Θεσσαλικό έδαφος κατά το έτος 1423, που όπως αναφέρεται έγινε αναίμακτα. Έτσι εγκαταστάθηκε μεγάλος αριθμός μουσουλμάνων και μοιράστηκαν από τον Τουραχάν μπέη φέουδα και προνόμια στους ντόπιους άρχοντες ως και σε αξιωματούχους του

Οθωμανικού στρατού, προκειμένου να τους ανταποδώσει τη συμμετοχή τους στη κατάκτηση των περιοχών. Στη τρίτη αυτή φάση και κατά το 1423 έγινε η οριστική κατάληψη της Λάρισας, η οποία ονομάζεται πλέον "Γενί Σεχίρ" δηλαδή νέα πόλη χωρίς όμως να καταφέρουν να σβήσουν τελείως τη παλαιά ονομασία (Ψύρρας, 2008).

Τα σημαντικότερα γνωρίσματα της κατάκτησης του 1423 ήταν δύο:

- A. Η σχέση του στρατηλάτη και κατακτητή Τουραχάν μπέη με τους Χριστιανούς με την απονομή προνομίων όπως στη περίπτωση του Τυρνάβου και σύμφωνα με την άποψη του Γ. Ντρογκούλη. Με τη λήψη μέτρων για την οικονομία, μέτρα για την ανάπτυξη με είσοδο νέων τρόπων παραγωγής ως και τη δημιουργία έργων για κοινή ωφέλεια, ο Τουραχάν μπέη προσέφερε ένα καινούργιο πρόσωπο στη μέχρι τότε ανοργάνωτη επικρατούσα κατάσταση, ενώ από την άλλη πλευρά προσέφερε ένα είδος αυτονομίας ώστε πληθυσμοί που κατοικούσαν σε ορεινές περιοχές να έχουν την ευκαιρία να παραμείνουν ανεπηρέαστοι και να αναπτυχθούν (όπως οι κάτοικοι των Αγράφων). Με τα μέτρα του Τουραχάν οι τουρκικές μετακινήσεις στην περιοχή διευκολύνθηκαν με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί στρατός στη Θεσσαλία ώστε να ξεκινήσουν οι επιχειρήσεις στην Αλβανία στις αρχές του 1433.
- B. Ένα γνώρισμα της κατάκτησης του 1423 ήταν να εγκατασταθούν μουσουλμάνοι άποικοι προερχόμενοι από τη Μ. Ασία στις πεδινές εκτάσεις μεταξύ Λάρισας και Ολύμπου. Οι περισσότεροι από τους αποίκους ήταν από το Ικόνιο της Καππαδοκίας για αυτό και ονομάζονταν Κονιάροι ή Κονιαραίοι ή Κονυαλήδες, οι οποίοι εκδιώχθηκαν λόγω του εμφυλίου πολέμου των ηγεμόνων της Μ. Ασίας. Έτσι δημιουργήθηκαν 12 χωριά, τα περίφημα "Κονιαροχώρια" στο βόρειο θεσσαλικό κάμπο, σύμφωνα και με τον Άγγλο διπλωμάτη του 19ου αιώνα David Urquhart (1805-1877), που γνώριζε καλά το χώρο της Κεντρικής Ελλάδας. Τα πιο πολλά από αυτά τα χωριά χτίστηκαν στον άξονα της Παλαιάς Εθνικής Οδού Λάρισας-Βόλου που υπάρχει σήμερα από τη λίμνη Κάρλα μέχρι το Συκούριο (Πολέζε, 2012).

Άλλοι μουσουλμάνοι άποικοι που ήρθαν λίγο αργότερα να εγκατασταθούν στη Θεσσαλία (1463) ήταν οι Γιουρούκοι, που ως κύρια απασχόλησή τους ήταν η κτηνοτροφία και έφτασαν στις πλαγιές του Ολύμπου, της Όσσας (χωριά Συκουρίου ως τη Μαρμαρίνη και αλλού). Μετά τη κατάκτηση του 1423 μια σπουδαία χρονολογία είναι το 1424, όταν ο δεσπότης του Μοριά Κωνσταντίνος Παλαιολόγος

περνώντας στη Στερεά Ελλάδα εισήρθε στη Θεσσαλία και έφτασε μέχρι το Φανάριο και τα Άγραφα (Αρσενίου, 2010).

Η ξακουστή μοναστηριακή πολιτεία (Μετέωρα) πλησίον της πόλης Σταγούς (σημερινή Καλαμπάκα) κατακτήθηκε μέσα στο 1393. Το καθεστώς των μοναστηριών των Μετεώρων δεν είχε μεγάλες αλλαγές όπως αναγράφονται σε τούρκικα φορολογικά στοιχεία της απογραφής του 1454-1455 επί χρόνων του Σουλτάνου Μεχμέτ του Β'. Το 1410-1416 ο Πατριάρχης Ευθύμιος βοήθησε να απαλλαγούν τα Μετέωρα από την εξουσία των τοπικών Επισκόπων, δηλαδή τους παραχώρησε ένα προνόμιο αυτονομίας. Κατά τα πρώτα έτη της τουρκοκρατίας τα Μετέωρα άκμασαν και αποτέλεσαν προπύργιο της ορθοδοξίας τόσο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κατάληψης όσο και μετά από αυτήν (Παπαγεωργίου, 2001).

Κατά την ίδια εποχή της κατάληψης των Μετεώρων έγινε η πρώτη κατάληψη της Δημητριάδος, νοτιοδυτικά του νεότερου Βόλου, που κράτησε μια δεκαετία μέχρι την επανάκτηση ενός μεγάλου μέρους της Θεσσαλίας από τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγο. Τη περίοδο μέχρι τη δεύτερη τουρκική κατάληψη η Δημητριάδα αντιμετώπισε μεγάλες καταστροφές, ενώ γενικά δεν είναι γνωστός ο τρόπος της κατάληψης από τους Τούρκους, όπως και του Βόλου (Συλλογικό έργο., Δημόγλου, & Κουτής, 2007).

Το κάστρο του Γόλου/Βόλου καταλήφθηκε για πρώτη φορά τον ίδιο χρόνο με την κατάληψη της Δημητριάδος και πιθανώς κράτησε μέχρι το 1423, που σύμφωνα με τα διάφορα συγγράμματα έγινε χωρίς αντίσταση. Εκεί οι Τούρκοι τοποθέτησαν τουρκική φρουρά προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ναυτικές επιθέσεις των Βενετών. Μετά την κατάληψη του φρουρίου από τους Τούρκους τοποθετήθηκε Τούρκος διοικητής και εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι Τούρκοι άποικοι, ενώ οι Χριστιανοί μετακινήθηκαν στις πλαγιές του Πηλίου (Συλλογικό έργο., Δημόγλου, & Κουτής, 2007).

Η περιοχή του Αλμυρού υπέκυψε κατά πρώτον στους Τούρκους κατά το 1396, αλλά η οριστική κατάκτησή της έγινε το 1414. Το 1830 με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου η Ελλάδα έγινε ανεξάρτητη. Τα όρια του κράτους φτάνουν βόρεια μέχρι τη γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού κόλπου ενώ ο Αλμυρός συνέχισε να είναι υπό τον Τουρκικό ζυγό, αντίθετα με τη Σούρπη που είχε συμπεριληφθεί στην ελεύθερη Ελλάδα (Ντάμπλιας, 2009).

Στα παράλια της Σούρπης οι κάτοικοί της διακρίθηκαν στις ναυμαχίες κατά των Τούρκων για την απελευθέρωσή τους. Η μορφή που έχει σήμερα το χωριό

δημιουργήθηκε από την Επανάσταση, δηλαδή το 1834, όταν πρόσφυγες από την Παλαιά Μιτζέλα και από άλλα χωριά της Ανατολικής Θεσσαλίας, που ήταν υπό την τουρκική κατοχή ήρθαν και εγκαταστάθηκαν εκεί (Βασίλης, Π. 2005).

Το 1470 ο Μωάμεθ ο Β' κατέλαβε την Εύβοια και τα φρούρια της Θεσσαλίας Πτελεό και Γαρδίκι που κατείχαν οι Ενετοί. Οι κάτοικοι αμύνθηκαν και δεν δέχτηκαν να τον προσκυνήσουν, για αυτό ο Μωάμεθ διέταξε την θανάτωση όλων των ανδρών που ήταν πάνω από 12 ετών. Άφησε τα χωριά άδεια από ανθρώπους και μετέφερε τα παιδιά και τις γυναίκες στην Κωνσταντινούπολη (Αρσενίου, 2010).

Το 1528 η Βρύναινα καταστράφηκε από τους Τούρκους. Το όνομα Βρύναινα επικράτησε κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας διότι προηγουμένως καλείτο "Αγόριανη". Καλύτερη τύχη κατά την Οθωμανική περίοδο είχε η Ανάβρα (Γούρα) κυρίως κατά τον 17ο-18ο αιώνα, η οποία και γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή της. Τη περίοδο αυτή εμφανίζει ενεργή δράση σε όλους τους τομείς. Έχει θαυμάσια τοπική αυτοδιοίκηση, γίνεται η έδρα Επισκόπου και εμφανίζει ισχυρή οικονομία που προέρχεται από τους τομείς βυρσοδεψίας, υφαντικής, αμπελουργίας κ.α. Στη διάρκεια αυτής της ακμής ο αριθμός του πληθυσμού αυξήθηκε και έφτασε στις 10.000 κατοίκους που οι περισσότεροι από αυτούς ζούσαν νομαδική ζωή στα βουνά. Όμως το 1815 παρατηρείται μεγάλη φυγή κατοίκων λόγω της επιδημίας πανώλης που παρουσιάστηκε. Δύο χιλιάδες άνθρωποι έφυγαν από τη Γούρα ενώ μεγάλος αριθμός πέθανε (Σπανός, 2004).

Στη Θεσσαλία οι Τούρκοι κατοίκησαν στο Δυτικό και Κεντρικό τμήμα της. Στην ανατολική προχώρησαν για εγκατάσταση μετά από 50 σχεδόν χρόνια, το 1470 όταν μετά από επιθέσεις μπόρεσαν να εκδιώξουν τους Βενετσιάνους από τα κάστρα που κατείχαν στα Λεχώνια, Πτελεό και αλλού. Μετά την κατάκτηση της ανατολικής Θεσσαλίας προχώρησαν στην Εύβοια και Φθιώτιδα. Στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία έγιναν πολλά κινήματα για απελευθέρωση, τα οποία όμως δεν είχαν επιτυχία κυρίως λόγω της μη υποστήριξης του Ελληνικού κράτους επειδή είχαν την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων (Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, 2004).

2.2 Η ιδιοκτησία κατά την Τουρκοκρατία στη περιοχή της Θεσσαλίας

Οι Τούρκοι ήταν λαός νομαδικός και δεν ασχολούνταν με εργασίες

παραγωγής. Το μόνο που έκαναν ήταν να κατακτούν λαούς και να τους αναγκάζουν να δουλεύουν για αυτούς, δηλαδή να ζουν εις βάρος τους. Έτσι ανάγκαζαν τους υπόδουλους να καταβάλουν το 1/10 της παραγωγής τους. Οι καλλιεργητές που γνώριζαν ότι έχουν κέρδος τα 9/10 της παραγωγής εργάζονταν με μεγαλύτερο ζήλο προκειμένου να αυξήσουν το κέρδος τους (Τσοποτός, 1983).

Η πολιτική που ακολουθεί η Οθωμανική αυτοκρατορία δεν είναι παρόμοια σε όλες τις περιπτώσεις. Σε αυτούς που ήταν εγκατεστημένοι στα πεδινά και που δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν όπλα τους φέρονταν ωμά και σκληρά όπως ένας κατακτητής. Στους κατοίκους ορεινών περιοχών που μπορούσαν να επιδίδονται σε κλεφτοπόλεμο εφαρμόζε πολιτική συμβιβαστική και έδινε παραχωρήσεις χωρίς βέβαια να αποφεύγει την αθέτηση υποχρεώσεων ή παραβίαση συμφωνιών της. Στην ουσία ασκούσε μια πολιτική πονηρή και με ευελιξία έχοντας μια μοναδική αρχή, δηλαδή να απολαμβάνει τα συμφέροντά της. Όπως αναφέρεται από τους ιστορικούς όποιοι από τους κατακτηθέντες έφερναν αντίσταση στους κατακτητές Οθωμανούς, τότε θανατώνονταν και δημεύονταν η περιουσία τους, ενώ όσοι συνθηκολογούσαν με αυτούς απέφευγαν όλα τα κακά και διέσωζαν τις περιουσίες τους σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο του πολέμου που κωδικοποιήθηκε από το Σουλτάνο Σουλεϊμάν με το όνομα "Μουλτέκα" που όριζε: *"Εάν απίστω τινί ή ολοκλήρω κοινότητι δοθή ασφάλεια ζωής και περιουσίας, έσονται ταύτα σεβαστά και απαγορεύεται ο φόνος εκείνου, εις όν εδόθη η ανωτέρω ασφάλεια. Πάσα χώρα των απίστων πολέμω αλωθείσα υπό του Ιμάμη ή Καλίφου των πιστών, διανέμεται εις τους πιστούς κατακτητάς μετά την αφαίρεσιν του νομίμου πέμπτου, ή αναγνωρίζεται η επ' αυτής δικαιοδοσία των κατοίκων επί πληρωμή κεφαλικού φόρου διά τα άτομα και εγγείου φόρου δια τας γαίας"* (Inalcik, 2008).

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι οι Τούρκοι δεν πείραξαν την ιδιωτική ιδιοκτησία καθόσον σε καμία άμυνα δεν προέβησαν οι κάτοικοί της και η κατάληψή της έγινε με συνθηκολόγηση των αρχόντων της. Οι μεγαλοκτηματίες της Βυζαντινής εποχής, που κατείχαν ιδιότητα χωριά στις πεδινές περιοχές της Θεσσαλίας συνέχισαν να τα κατέχουν, εκτός βεβαίως εκείνων που λόγω φοβίας ή πολιτικής αντίθεσης ή φρονημάτων αντιτουρκικών έφυγαν στις γειτονικές επαρχίες, που ήταν κατεχόμενες από Φράγκους ή Ενετούς ή Βυζαντινούς δεσπότες και επειδή δεν θα επανέρχονταν στις οικίες τους, τα κτήματά τους που παρέμειναν χωρίς ιδιοκτήτες δημεύτηκαν υπέρ του Οθωμανικού Δημοσίου. Έτσι πολλές μοναστηριακές εκτάσεις στη Θεσσαλία πιθανόν να αποσπάστηκαν ,κυρίως από εκείνες που κατά την

Βυζαντινή εποχή ήταν δημόσιες αρχικά και άλλοτε επιδίδονταν σε μοναστήρια και άλλοτε δίδονταν στους εκάστοτε άρχοντες ή στρατιωτικούς. Οι μεγάλες αυτές εκτάσεις του Βυζαντινού δημοσίου όταν οι αρχοντικές οικογένειες διέφυγαν αλλού απέμειναν χωρίς ιδιοκτήτες. Έτσι όταν οι Τούρκοι εισέβαλαν στη Θεσσαλία τις εκτάσεις αυτές τις έδωσαν ως αμοιβή στο στρατηγό Τουρχάν μπέη που την κατέλαβε ως και σε αυτούς που συστρατεύτηκαν μαζί με αυτόν (Σταματόπουλος, 2003).

Στη Θεσσαλία δεν πείραξαν την ιδιοκτησία καθόσον τηρούσαν το αυτοκρατορικό διάταγμα "Χάτι Σερίφ", που καθόριζε να μη πειράζεται η ιδιοκτησία αυτών που δεν αμύνονται και παραδίδονται χωρίς μάχη. Η υπογραφή του διατάγματος αυτού στις 3/11/1839 έφερε αλλαγές και στην κτίση των γαιών των πεδινών εκτάσεων, αλλά είχε επιρροή και στην κατάσταση των αγροτών της Θεσσαλίας. Το διάταγμα αυτό ήταν η αρχή του Τανζιμάτ, της κίνησης δηλαδή εκείνης που έφερε μεταρρυθμίσεις και που είχε επιρροή για την πορεία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το 19ο αιώνα. Σύμφωνα με αυτό το διάταγμα δίνονταν εγγυήσεις για τη ζωή, τη τιμή και τη περιουσία των Οθωμανών και ακόμη η υπόσχεση για ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα και στράτευση. Το πιο σημαντικό είναι ότι το διάταγμα αυτό αφορούσε όλους τους υπηκόους του Σουλτάνου, χωρίς να υπάρχει διάκριση εθνικότητα ή θρησκεύματος. Το να μπορεί κάποιος να διαθέτει την ιδιοκτησία του και συνάμα να γίνεται αναγνώριση της ελευθερίας του ήταν η πιο βασική διάταξη του διατάγματος. Το "Χάτι Σερίφ" δεν είχε άμεση εφαρμογή επειδή αντέδρασαν ζοηρά οι Τούρκοι, αλλά μπήκε σε εφαρμογή το 1854, δηλαδή 15 χρόνια μετά (Αρσενίου, 2010).

Στις 18/2/1856 εξεδόθη ένα νέο διάταγμα του Σουλτάνου το "Χάτι Χουμαγιούν", σύμφωνα με το οποίο ο Σουλτάνος ήταν ανάγκη να δώσει εκ νέου υποσχέσεις ότι οι υπήκοοί του είναι όλοι ίσοι και ότι μπορούσαν να έχουν αντιπροσώπευση στη διοίκηση του κράτους και οι μη Μωαμεθανοί. Δύο χρόνια μετά, δηλαδή το 1858 από το "Χάτι Χουμαγιούν", είναι φανερό ότι υπάρχουν αλλαγές προς το καλύτερο. Οι φόροι είναι πιο ελαφριοί και η ζωή πιο ασφαλής αφού εξέλειψαν οι βίαιες πράξεις των Γενιτσάρων. Οι μεταρρυθμίσεις όμως αυτές ως προς την εφαρμογή τους είχαν εξάρτηση από τη νομιμοφροσύνη των εκάστοτε τοπικών αξιωματούχων. Βέβαια η ελεύθερη διάθεση της ιδιοκτησίας και η ατομική ελευθερία, που ήταν από τις πιο σημαντικές διατάξεις του "Χάτι Σερίφ" του Γκιουλχανέ δε μπορούσαν να συμβιβαστούν με τη κατάσταση της δουλοπαροικίας που είχε ισχύ στη Θεσσαλία από τη Βυζαντινή ακόμη εποχή (Πολέζε, 2012).

Επιρροή στην καλύτερευση της ζωής των αγροτών είχαν οι νόμοι για τους αγρότες, που συμπεριελήφθησαν στην καινούργια κωδικοποίηση της τούρκικης νομοθεσίας, τους "οθωμανικούς κώδικες". Ο νόμος περί "γαιών" του 1858 έκανε την αναγνώριση του κληρονομικού δικαιώματος στα βακούφια και στα υποδημόσια κτήματα (ιμλάκια), των οποίων οι έχοντες αυτά μπορούσαν να αποκτήσουν την ιδιοκτησία με ορισμένες προϋποθέσεις. Υπήρχε όμως η πρόβλεψη να διατίθενται σε άλλους όσες υποδημόσιες γαίες δεν καλλιεργούνταν για τρία χρόνια (Ντάμπλιας, 2009).

Μια ακόμη μεταρρύθμιση για εκσυγχρονισμό έγινε το 1864 με το νόμο "περί βιλαετιών". Η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε τρεις μεγάλες περιφέρειες που είχαν αυτοδιοίκηση με πρόγραμμα την αποκέντρωση και την αντιπροσώπευση των θρησκευτικών κοινοτήτων στους διάφορους τομείς. Η κορύφωσή του ήταν το ψηφισθέν Σύνταγμα του 1875 που δεν είχε εφαρμογή ποτέ αφού ο Αμπντούλ Χαμίτ που το υπέγραψε έσπευσε να επιφέρει την κατάργησή του στη διάρκεια λίγων μηνών, καθόσον ήθελε να εφαρμόσει ένα νέο σκληρό καθεστώς. Το Πατριαρχείο έφερε μεγάλες αντιδράσεις, διότι έχανε την εξουσία του σε συσχετισμό με άλλες θρησκευτικές κοινότητες (Ψύρρας, 2008).

Άλλος ένας νόμος που καθόριζε τις σχέσεις μεταξύ των γαιοκτημόνων και καλλιεργητών εκδόθηκε το 1874 και ήταν ο "περί αγροληψίας", που καθόριζε τις σχέσεις αυτές ως μία μορφή εταιρίας, σύμφωνα με την οποία ο ένας προσφέρει τα κτήματα και ο άλλος την εργασία, προκειμένου να καλλιεργείται η γη και να μοιράζονται μεταξύ τους τα προϊόντα. Ο νόμος όμως αυτός δεν είχε εξέλιξη, καθόσον θεωρήθηκε σαν καινούργιο είδος συναλλαγής και ομηρίας των αγροτών. Όμως αν και εμφανίστηκαν αρκετές δυσκολίες με την εφαρμογή των διατάξεων που επέφεραν βελτίωση στους αγρότες κατά τη διάρκεια 1860-1875, αναβαθμίζεται το ηθικό των Χριστιανών της Θεσσαλίας αργά μεν αλλά με σταθερότητα. Ο Θεσσαλικός κάμπος γινόταν σιγά -σιγά ελληνικός, εφόσον οι Έλληνες Χριστιανοί έπαιρναν τους τίτλους κυριότητα της γης από τους Τούρκους γαιοκτήμονες και οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών κατέβαιναν στις πεδιάδες και έτσι δημιουργήθηκαν νέοι οικισμοί ή ενίσχυση των υπαρχόντων (Πολέζε, 2012).

Ο Τουρχάν μπέης, στον οποίον ο Σουλτάνος προσέφερε ως τιμάριο τη Θεσσαλία, είχε αποκτήσει μετά από λίγα χρόνια ιδιοκτησία σε πολυάριθμα ακίνητα όπως μπορούμε να γνωρίζουμε από γράμματα και αφιέρωσε αυτά σε ευαγή ιδρύματα που δημιούργησε ο ίδιος. Με την απελευθέρωση της Θεσσαλίας από τους Τούρκους

έρχεται στο προσκήνιο το αγροτικό θέμα, αφού δικαίως οι κολλίγοι έχουν απαίτηση να απαλλοτριωθούν τα τσιφλίκια. Το τσιφλίκι στη διάρκεια της Οθωμανικής κατάκτησης είναι ένας θεσμός που δεν έχει σκοπό το κέρδος αλλά την επάρκεια των αγαθών και από το γεγονός αυτό οι χωρικοί αισθάνονται μεγάλη ασφάλεια όσον αφορά τη διαβίωσή τους από αυτή που είχαν ως μικροϊδιοκτήτες αγρότες. Οι περισσότεροι από αυτούς μετά το 1881, παρόλο που είχαν κάνει αγορά γης μεταβλήθηκαν πάλι σε κολλίγους αφού ήταν αναγκασμένοι να παίρνουν δάνεια με πολύ υψηλούς τόκους, που στο τέλος δε μπορούσαν να καταβάλλουν (Τσοποτός, 1983).

2.3 Η οικονομία στη Θεσσαλία κατά τη περίοδο της Τουρκοκρατίας

Όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν τη Θεσσαλία βρήκαν την οικονομία υποβαθμισμένη, λόγω του ότι η Θεσσαλία κατελήφθη ειρηνικά, δεν έπαθε καταστροφές αλλά αντιθέτως μετά από λίγα χρόνια από την κατάληψη της Λάρισας και των Τρικάλων άνθισε η οικονομία, εάν παρατηρήσει κανείς τον αριθμό των νεοδημιουργηθέντων μαγαζιών αλλά και τον σημαντικό αριθμό και το είδος των ανθρώπων που ασκούσαν τα επαγγέλματα σε αυτά τα μαγαζιά. Έτσι στα γράμματα του Τουρχάν μπέη και του υιού του Ομέρ μπέη αναφέρονται μάγειροι, υποδηματοποιοί, σαπωνοποιοί, αρτοποιοί, κασσιτερωτές χάλκινων αγγείων, κρεοπώλες, πεταλωτές, αρχιτέκτονες, βαφείς, βυρσοδέψες, μαραγκοί, αγγειοπλάστες, κλειδαράδες, οι οποίοι ενοικιάζουν μαγαζιά που βρίσκονταν στη πόλη της Λάρισας και των Τρικάλων και τα οποία παραχωρήθηκαν από τον Τουρχάν μπέη σε διάφορα ευαγή ιδρύματα. Για το λόγο αυτό η ύπαρξη μεγάλης αγοράς, ζωοπάζαρου και σιτοπάζαρου στη Λάρισα ως και το χτίσιμο πολλών νέων μαγαζιών στη Λάρισα και Τρίκαλα δείχνουν ότι παρατηρείται εμπορική κίνηση και όχι μαρασμός στις πρωτεύουσες της Θεσσαλικής γης. Η ύπαρξη ακόμα κρεοπωλείων, μαγειρείων, ξενοδοχείων ως και η χρησιμοποίηση τροφίμων όχι ευτελούς αξίας, όπως το ρύζι, ο τραχανάς, το βούτυρο, το μέλι, το τυρί, το πετιμέζι, το τουρσί και σούπες δείχνουν ότι υφίσταντο ευημερία στη κοινωνία (Παλιούγκας, 2002).

Κεφάλαιο 3: Σχέσεις Οθωμανών - Χριστιανών

Ένα από τα πιο αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της οθωμανικής τουρκικής κυριαρχίας ήταν η παράδοση της ανοχής των διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων. Οι Τούρκοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν μουσουλμάνοι, αλλά δεν υποχρέωναν την θρησκεία τους στους άλλους. Οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας προσεύχονταν στις δικές τους εκκλησίες και συναγωγές, μπορούσαν να διδάξουν τη θρησκεία τους στα δικά τους σχολεία και σχολές, πήγαιναν κανονικά στις δουλειές τους και πολλοί από αυτούς απέκτησαν μεγάλες περιουσίες. Εκείνη την εποχή, η παράδοση της ανοχής της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν μοναδική (Barkey, 2013).

Η παράδοση της ανοχής των Τούρκων προήλθε τόσο από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους όσο και από την πρακτική τους φύση. Οι Τούρκοι ήταν μουσουλμάνοι και ήταν ανεκτικοί με τις άλλες θρησκείες εξαιτίας αυτού. Από τις αρχές του, το Ισλάμ είχε αποδεχθεί την ύπαρξη άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών. Εβραίοι και Χριστιανοί ζούσαν σε εδάφη που ήταν υπό την εξουσία του Ισλάμ από την εποχή του προφήτη Μωάμεθ. Έτσι ορισμένοι κανόνες είχαν εξελιχθεί για να διαμορφώνουν τις σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων και των μη-μουσουλμάνων. Ήθελαν ωστόσο το Ισλάμ να κατέχει δεσπόζουσα θέση. Οι κυβερνήτες ήθελαν να είναι μουσουλμάνοι. Οι μουσουλμάνοι δεν είχαν τη δυνατότητα να στραφούν σε άλλες θρησκείες, ούτε επίσης οι μη-μουσουλμάνοι μπορούσαν να προσηλυτίσουν ή να προσπαθήσουν να εντάξουν τους μουσουλμάνους σε άλλες θρησκείες. Οι μη-μουσουλμάνοι έπρεπε να φορούν διακριτικό ρουχισμό (Faroghí, 2000).

Σε διάφορα μέρη, σε διάφορες χρονικές περιόδους, οι μη-μουσουλμάνοι είχαν αρκετούς περιορισμούς. Ίσως ο πιο σημαντικός από τους ειδικούς περιορισμούς να ήταν η απαίτηση οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι να πληρώνουν έναν ειδικό φόρο, το χαράτσι (jizya), το οποίο όμως δεν πλήρωναν αντίστοιχα οι μουσουλμάνοι. Ο φόρος αυτός καταβάλλονταν από τους Χριστιανούς και τους Εβραίους ενήλικες που ζούσαν στα ισλαμικά κράτη. Αυτός ο φόρος λέγεται ότι βασίστηκε σε μια συμφωνία που υπήρξε μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων από τη πρώτη κιόλας ημέρα της μουσουλμανικής κατάκτησης. Ως αντάλλαγμα δηλαδή για την ανοχή των Οθωμανών

στις θρησκευτικές τους πρακτικές αλλά και για την προστασία του ισλαμικού κράτους, οι μη-Μουσουλμάνοι συμφώνησαν να καταβάλουν τον φόρο και να αποδεχθούν τους περιορισμούς στα ρούχα τους. Επιπρόσθετα υπήρχε επιπλέον φόρος για τους μη-μουσουλμάνους, ο οποίος καταβάλλονταν έτσι ώστε να μπορούν (οι μη-μουσουλμάνοι) να απαλλαγούν από τη στρατιωτική θητεία. Όταν οι Μουσουλμάνοι πήγαιναν στον πόλεμο οι μη-μουσουλμάνοι άντρες απαλλάσσονταν από την υποχρέωση αυτή και έμεναν στα χωράφια τους και στις δουλειές τους. Για αρκετούς, αυτό δεν αποτελούσε μειονέκτημα αλλά αντίθετα ευνοϊκή μεταχείριση (Πανταζόπουλος, 1975).

Το σύμφωνο της ανοχής μεταξύ Μουσουλμάνων και Χριστιανών θεωρήθηκε ως καταστροφή, διότι οι Χριστιανοί πίστευαν, όπως και οι μουσουλμάνοι, ότι η δική τους θρησκευτική ομάδα έπρεπε πάντα να έχει τον έλεγχο. Ωστόσο, για πολλούς Χριστιανούς και Εβραίους, η μουσουλμανική κυριαρχία απετέλεσε ένα πραγματικό πλεονέκτημα, καθώς οι βυζαντινοί ηγέτες που είχαν κυβερνήσει στο μεγαλύτερο μέρος της Μέσης Ανατολής, πριν από την αραβική κατάκτηση, συχνά δίωκαν τους Χριστιανούς που θεωρούνταν ότι δεν είναι Ορθόδοξοι. Για τους Μουσουλμάνους, όλες οι αιρέσεις ήταν απλά χριστιανικές, όλοι δεσμευόντουσαν από τους ίδιους νόμους, και κανένας δεν διώκονταν. Αξίζει να αναφερθεί πως η εβραϊκή ζωή γνώρισε άνθιση σε πολλές περιοχές εκείνη την περίοδο (Παπαστάθης, 1984).

Όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία ιδρύθηκε στις αρχές του δέκατου τετάρτου αιώνα η Ισλαμική παράδοση της ανοχής ήδη μετρούσε εξακόσια χρόνια. Οι Οθωμανοί διατήρησαν και ενίσχυσαν αυτή την παράδοση. Η Οθωμανική παράδοση της ανοχής ήταν βασισμένη στην εξυπνάδα, καθώς και στην καλή θέληση. Ήταν προς το συμφέρον των Τούρκων μουσουλμάνων να είναι ανεκτικοί με τις άλλες θρησκείες. Οι Οθωμανοί κατέκτησαν μια μεγάλη περιοχή όπου ο πληθυσμός ήταν κυρίως χριστιανικός, ιδίως στα Βαλκάνια. Για αυτούς τους ανθρώπους, η θρησκεία ήταν το πιο σημαντικό στοιχείο της προσωπικής τους ταυτότητας. Βασιλείς και αυτοκράτορες ήρθαν και έφυγαν, τα σύνορα άλλαζαν, αλλά ο Χριστιανισμός παρέμεινε. Μπορεί η κυβέρνηση να ήταν η περιουσία των κυβερνώντων, μιας και συχνά οι ηγέτες επέβαλλαν βαριά φορολογία στους χωρικούς, αλλά η θρησκεία ήταν ιδιοκτησία του λαού και του Θεού. Επιτρέποντας τους Χριστιανούς και τους Εβραίους να ασκούν τις θρησκευτικές τους παραδόσεις, οι Οθωμανοί προσπαθούσαν να εξαλείψουν ένα πιθανό σενάριο εξέγερσης. Οι αγρότες ήταν απίθανο να επαναστατήσουν υπέρ ενός

βασιλιά γιατί δεν τους ένοιαζε, αλλά πολύ εύκολα θα πολεμούσαν για την υπεράσπιση της θρησκείας τους. Από την άλλη πλευρά, οι Οθωμανοί δικαίως θεωρούσαν, ότι αν η θρησκεία έμενε άθικτη και οι φόροι δεν ήταν πολύ υψηλοί, οι άνθρωποι θα ήταν ικανοποιημένοι με την κατάσταση και τη ζωή τους (Σταματόπουλος, 2003).

Για τους Οθωμανούς, η θρησκευτική ανοχή ήταν μια υγιής βάση για διακυβέρνηση. Σε όλα σχεδόν τα χριστιανικά κράτη έως την σύγχρονη εποχή μόνο μία μορφή της θρησκείας έγινε δεκτή. Αυτό όμως δεν καταγράφηκε σωστά από τους Οθωμανούς. Έτσι υπήρξαν πολλές μορφές του Χριστιανισμού που άνθισαν. Μέχρι το δέκατο ένατο αιώνα, οι χριστιανικές αιρέσεις είχαν πολλαπλασιαστεί, στη Κωνσταντινούπολη υπήρχαν εκκλησίες για τους Βούλγαρους Ορθόδοξους, τους Έλληνες Ορθόδοξους, τους Έλληνες Καθολικούς, τους Αρμένιους Αποστολικούς, τους Αρμένιους Καθολικούς, τους Ρωμαιοκαθολικούς τους Ασύριους Χαλδαίους, τους Αγγλικανούς, τους εκκλησιαστικούς, και άλλους Χριστιανούς, καθώς και συναγωγές τόσο για Σεφαραδίτικους και Ασκενάζι Εβραίους. Πιο πριν, υπήρχαν τρεις κυρίαρχες μη μουσουλμανικές θρησκευτικές ομάδες - η Ελληνική Ορθόδοξη, η Αρμενική Αποστολική και αυτή των Σεφαραδιτών Εβραίων (Κωστής, 1991; Άμαντος, 2008).

Τα μέλη της κάθε θρησκείας προτιμούσαν να έχουν επαφές μόνο με τα μέλη της ομάδας τους. Έτσι οι Οθωμανοί οργάνωσαν την διακυβέρνηση των περιοχών και τη ζωή γύρω από τις αιρέσεις. Κάθε θρησκευτική κοινότητα (μιλλέτ) κράτησε τα δικά της χωράφια, σχολεία, και το δικό της σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. Τα μέλη του μιλλέτ έχτισαν ακόμη και δρόμους, πηγάδια, και κοινοτικά κτίρια στις δικές τους γειτονιές. Τα μέλη των μιλλέτ ήταν στην ευχάριστη θέση να έχουν αυτά την λειτουργία της κοινότητάς τους στα χέρια τους και έτσι η οθωμανική διοίκηση δεν είχε λόγο να αναμειχθεί. Αν η κεντρική κυβέρνηση έπρεπε να προνοήσει για όλα αυτά, τα σχολεία, τα ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας, τα δικαστήρια, κ.λπ. οι φόροι θα έπρεπε να αυξηθούν και τα μέλη των μιλλέτ φοβόντουσαν το κόστος και την απώλεια έλεγχου της κοινότητάς τους. Ήταν ένα καλό σύστημα για όλους (Κωστής, 1991).

Ωστόσο, Η οθωμανική ανεξιθρησκία δεν ήταν τέλεια. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν σίγουρα ένα μουσουλμανικό κράτος και εξέφραζε την προτίμησή της για τους μουσουλμάνους με πολλούς τρόπους. Μόνο κατά τις τελευταίες

δεκαετίες της αυτοκρατορίας οι μη-μουσουλμάνοι επιτρεπόταν να αποκτήσουν υψηλά αξιώματα. Οι μουσουλμάνοι αναμφίβολα αισθάνονταν περισσότερο σαν κομμάτι του κράτους από ότι οι Χριστιανοί. Ακριβώς όπως ο βασιλιάς της Αγγλίας έπρεπε να είναι αγγλικανός χριστιανός ή όπως ο βασιλιάς της Γερμανίας έπρεπε να είναι προτεστάντης, έτσι και ο σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έπρεπε να είναι Σουνίτης Μουσουλμάνος. Με άλλα λόγια, η παράδοση της ανοχής δεν σήμαινε ότι οι προκαταλήψεις μεταξύ Οθωμανών Μουσουλμάνων, Εβραίων, Χριστιανών είχαν εξαφανιστεί. Οι Μουσουλμάνοι ήταν αναμφίβολα οι πρώτοι πολίτες στην Αυτοκρατορία, με περισσότερα δικαιώματα και ευθύνες από τους μη-μουσουλμάνους. Η παράδοση της ανοχής δεν σήμαινε ταυτόχρονα και ισότητα (Todorova, 2000).

Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα: γιατί, αν και δεν ήταν τέλεια, η Οθωμανική παράδοση της θρησκευτικής ανοχής ήταν τόσο αξιοσημείωτη; Η Οθωμανική Αυτοκρατορία υστερούσε σε σύγκριση με μια δημοκρατική κυβέρνηση με πλήρη ισότητα για όλους τους πολίτες. Οι συγκρίσεις αυτές μπορούν να φτάσουν έως τη σύγχρονη εποχή. Η θρησκευτική παράδοση της ανοχής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία επίσης υστερούσε σε σύγκριση με τις σημερινές κυβερνήσεις στη Δυτική Ευρώπη ή τη Βόρεια Αμερική. Οι συγκρίσεις αυτές βοηθούν στην αξιολόγηση της ιστορίας, αλλά σίγουρα δεν είναι δίκαιο να χρησιμοποιούνται για να επαινεί κανείς ή να καταδικάζει τους λαούς άλλων εποχών. Για γίνει η αξιολόγηση σωστά για τους Οθωμανούς πρέπει αυτοί να συγκριθούν με άλλους λαούς που ζούσαν στην ίδια περίοδο. Για εκείνη την εποχή η οθωμανική παράδοση της ανοχής, όπως ήταν, φαίνεται να είναι εξαιρετική και αξιόπαινη. Δεν ήταν τόσο αξιοσημείωτη επειδή ήταν τέλεια αλλά ήταν αξιοσημείωτη επειδή ήταν ότι καλύτερο υπήρχε για εκείνη την εποχή (Σαρρής, 2008; Άμαντος, 2008).

Τα οφέλη της οθωμανικής κυριαρχίας διακρίνονται όταν συγκρίνει κανείς την Οθωμανική πρακτική με ότι συνέβαινε στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Στην Ευρώπη, μόνο μία θρησκεία ήταν ανεκτή και μόνο ο προσηλυτισμός σε αυτή επιτρέπονταν, ενώ το τίμημα για όσους διαφωνούσαν ήταν η εξορία ή ο θάνατος. Ένα παράδειγμα ήταν η Ισπανία, η οποία, όταν κατακτήθηκε από χριστιανούς ηγεμόνες, εκδίωξε όλους τους μουσουλμάνους και τους Εβραίους που ζούσαν εκεί για αιώνες. Οι Οθωμανοί τους δέχτηκαν. Οι Εβραίοι έζησαν χρόνια διωγμών στην Ευρώπη όμως έζησαν ειρηνικά μαζί με τους Τούρκους μουσουλμάνους (Braude & Lewis, 1982).

Η πρακτικότητα της θρησκευτικής ανοχής των Οθωμανών υπήρξε επίσης αξιοσημείωτη. Το σύστημα των μιλλέτ ήταν ρεαλιστικό και χρήσιμο, καθώς και ηθικό. Ωστόσο, ήταν εξαιρετικό και το γεγονός ότι μια κυβέρνηση εκείνης της εποχής, αναίρεσε τις προκαταλήψεις της προς όφελος της χώρας. Καμία δυτική κυβέρνηση δεν θα αποδέχονταν να χρησιμοποιήσει το σύστημα των μιλλέτ και να αφήσει εκτός του δικού της ελέγχου τόσες πολλές λειτουργίες της κυβέρνησης. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια δυτική κυβέρνηση, για παράδειγμα, το δέκατο πέμπτο αιώνα, που θα επέτρεπε στους μη χριστιανούς να λειτουργούν τα δικά τους σχολεία, να αφήνουν τα χρήματα στα παιδιά τους σύμφωνα με τους δικούς τους νόμους (όχι του κράτους), να συλλέγουν φόρους για την καλύτερη διαβίωση της δικής τους ομάδας, να οργανώνουν και να αστυνομεύουν τις γειτονιές τους, να τιμωρούν τους παραβάτες, σύμφωνα με τους δικούς του νόμους στα δικά τους δικαστήρια. Στην πραγματικότητα, είναι δύσκολο να οραματιστεί κανείς μια ευρωπαϊκή κυβέρνηση που θα επέτρεπε στους μη-Χριστιανούς να ζουν ειρηνικά μαζί με όλους τους άλλους. Η πραγματικότητα αντανάκλαται στη γνωστή μοίρα των Εβραίων στην Ευρώπη. Δεν μπορεί κανείς να μην αναφερθεί και στην κατάσταση των μουσουλμάνων σε πολλές περιοχές της Ευρώπης, όπου αυτοί εκδιώχθηκαν όταν οι Χριστιανοί ανέλαβαν την εξουσία. Η απόλυτη αδιαλλαξία που υπήρχε για τους μουσουλμάνους της Σικελίας, της Ισπανίας ή της Πορτογαλίας σήμαινε εξορία και δήμευση των εδαφών τους (Κωστής, 1991).

Οι Οθωμανοί όμως έδρασαν πάρα πολύ έξυπνα, όταν συνειδητοποίησαν ότι μια διαφορετική ομάδα ανθρώπων θα μπορούσε πραγματικά να βοηθήσει την αυτοκρατορία τους. Όταν ο ισπανός βασιλιάς εξανάγκασε τους Εβραίους σε φυγή, ο σουλτάνος Μπεγιαζιντ ο δεύτερος (Beyazid II), φέρεται να είπε ότι: "ο Ισπανός βασιλιάς είναι αρκετά τρελός για να εξορίσει την πιο εργατική ομάδα του. Οι Οθωμανοί είναι στην ευχάριστη θέση να επωφεληθούν από την τρέλα του" καλωσορίζοντας έτσι τους Εβραίους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η επιτυχία της παράδοσης της θρησκευτικής ανοχής των Οθωμανών ήταν τεράστια και αυτό φαίνεται ακόμα και από το γεγονός ότι υπήρχαν μεγάλες χριστιανικές και εβραϊκές κοινότητες στα Οθωμανικά εδάφη μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας. Η ευρωπαϊκή παρέμβαση και ο ευρωπαϊκός εθνικισμός προκάλεσαν τη ζημία στο σύστημα αυτό και έτσι καταστράφηκε η μακροχρόνια ειρήνη μεταξύ των θρησκειών που χαρακτήριζε το οθωμανικό σύστημα (Todorova, 2000).

Κεφάλαιο 4: Περιγραφή των εν ζωή οθωμανικών μνημείων Θεσσαλίας ανά πόλη- Ο ρόλος και η χρήση τους

Λάρισα

Η Λάρισα περιήλθε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1386 - 1387 και πάλι το 1390. Ωστόσο, για να τεθεί υπό έλεγχο από τους Οθωμανούς χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια, μέχρι το 1423, όπου τελικά καταλήφθηκε από τον Τουραχάν Μπέη. Η πόλη ήταν γνωστή ως Γενί Σεχίρ-Φενερί, «Νέα Ακρόπολη». Την ανακήρυξαν πρωτεύουσα και την έκαναν στρατιωτική βάση των Οθωμανών της Θεσσαλίας. Η Λάρισα εξελίχθηκε σε οθωμανική πόλη επειδή οι περισσότεροι Βυζαντινοί κάτοικοί της την είχαν εγκαταλείψει. Έτσι, η Λάρισα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια κυρίως μουσουλμανική περιοχή. Η πόλη έγινε γνωστή για την εμπορική της θέση κατά το 17ο και 18ο αιώνα, ενώ η έδρα του πασά της Θεσσαλίας μεταφέρθηκε επίσης εκεί το 1770. Εξαιτίας της πλεονεκτικής της θέσης στο κέντρο της Θεσσαλίας ανέπτυξε μεγάλη εμπορική κίνηση και πολυεθνικό χαρακτήρα ενώ ο Εβλιγιά Τσελεμπί την τοποθετεί μέσα στις 10 κυριότερες πόλεις των Βαλκανίων. Η πόλη παρέμεινε στα χέρια των Οθωμανών μέχρι που η Θεσσαλία έγινε μέρος του ανεξάρτητου ελληνικού βασιλείου το 1881, με εξαίρεση μια περίοδο όπου οι οθωμανικές δυνάμεις την ανακατέλαβαν κατά τη διάρκεια του ελληνο-τουρκικού πολέμου του 1897 (Αρσενίου, 2010).

1. Το Μπεζεστένι της Λάρισας



Τα μπεζεστένια χτίζονταν σε πόλεις με εμπορικό χαρακτήρα και αποτελούσαν σημαντικό θεσμό για τις πόλεις. Κάθε πόλη με εμπορικό στοιχείο είχε το μπεζεστένι της, την λιθόκτιστη κλειστή αγορά με τα υφάσματα και τα πολύτιμα είδη. Μέσα στο μπεζεστένι φυλάγονταν αντικείμενα αξίας όπως όπλα, χρυσός, ασήμι, κοσμήματα και σημαντικά έγγραφα. Το μπεζεστένι λειτουργούσε και με την μορφή τράπεζας καθώς εκεί παρακολουθούσαν τις ισοτιμίες του οθωμανικού νομίσματος με τα ξένα νομίσματα, γινόταν η είσπραξη των φόρων και ελέγχονταν η ποιότητα των εμπορευμάτων. Σε ανεπτυγμένες εμπορικά πόλεις υπήρχαν δύο ή και τρία μπεζεστένια (Κωνσταντινούπολη). Ένα από τα μπεζεστένια που υπήρχαν στον ελλαδικό χώρο και που σήμερα σώζονται κάποια τμήματα είναι το μπεζεστένι της Λάρισας.

Το Μπεζεστένι της Λάρισας δεσπόζει με την παρουσία του στο λόφο της αρχαίας ακρόπολης, στη σημερινή θέση «Λόφος του Φρουρίου».

Ήταν μια μεγάλη σκεπαστή αγορά, που κτίστηκε από τους Οθωμανούς στα τέλη του 15^{ου} με αρχές του 16ου αιώνα. Η παλαιότερη γνωστή ένδειξη για την ύπαρξή της, τεκμηριώνεται από τη δημόσια τουρκική έκθεση TD 36 (1506), όπου αναφέρεται ως μία από τις πιο σημαντικές δωρεές του Γαζή Ομέρ Μπέη. Το

Μπεζεστένι στη Λάρισα αποτελούσε, από τότε, και για τρεις περίπου αιώνες, το ζωτικότερο τμήμα της αγοράς, ένα πραγματικό κέντρο οικονομικής δραστηριότητας, με πολλές επαγγελματικές συντεχνίες, ενώ γύρω από αυτό, οργανώθηκε το εμπορικό τμήμα της πόλης, με το τσαρσί και το παζάρι (Παπαγεωργίου, 2001).

Ο Εβλιγιά Τσελεμπί ο οποίος επισκέφθηκε τη Λάρισα περίπου 1668 θαύμασε το Μπεζεστένι. Περιέγραψε την εξαιρετική τοιχοποιία του και για την ασφάλεια που παρέχεται στους εμπόρους και στα εμπορεύματά τους, έγραψε χαρακτηριστικά: *«Στην καρδιά της πόλης βρίσκεται το Μπεζεστένι, μοιάζει με φρούριο, χτισμένο από πέτρα και στεγασμένο με μόλυβδο, με βαριές σιδερένιες πόρτες. Σε αυτή την σκεπαστή αγορά, πλούσιοι έμποροι πουλάνε. Επιπλέον, 21 εμπορικά μαγαζιά φιλοξενήθηκαν. Όλα αυτά καλύπτονται από τούβλα»* (Παπαγεωργίου, 2001).

Σήμερα μόνο οι περιμετρικοί τοίχοι του Μπεζεστένι είναι ακόμα ορατοί. Η μοναδική πύλη, που είναι ανοικτή στις μέρες μας, είναι αυτή της νότιας πλευράς. Στο Μπεζεστένι βρίσκεται προσωρινά και η βυζαντινή συλλογή αρχαίων, η οποία αναμένεται να μεταφερθεί πολύ σύντομα στο Νέο Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας (Πολέζε, 2012).

2. Το οθωμανικό λουτρό (Büyük Hamam)



Τα χαμάμ συγκαταλέγονται στα πρώτα έργα που οι Οθωμανοί κατασκεύαζαν μόλις κατακτούσαν μία πόλη, όπως το Μπέη (λουτρά Παράδεισος) Θεσσαλονίκης, που κτίστηκε από τον Μουράτ Β΄ το 1444. Τα οθωμανικά λουτρά αποτελούν κοινωνικό, θρησκευτικό και οικονομικό χαρακτήρα καθώς το νερό συνιστά απαραίτητο συμπλήρωμα θρησκευτικής τελετουργίας. Αποτελούσαν κτίρια τυπικά του ισλαμικού κόσμου, καθώς το Κοράνι επέβαλε τη καθαριότητα, θεωρώντας ότι έτσι εξαλείφονται τα αμαρτήματα της ψυχής. Επίσης, οι συνθήκες ύδρευσης, οι οικονομικές συνισταμένες της εποχής, καθώς και η απουσία τρεχούμενου νερού στο σπίτι ενίσχυσαν την λειτουργία των λουτρών. Τα λουτρικά κτίσματα ήταν είτε μονά, λειτουργώντας διαδοχικά για τα δύο φύλα, είτε διέθεταν δύο τμήματα, όπου το ανδρικό υπερερούσε σε μέγεθος και διακόσμηση. Τα δημόσια λουτρά λειτουργούσαν σαν σημεία αναφοράς για τις σημαντικότερες τελετουργίες που είχαν σχέση με τη ζωή των ανθρώπων, τον εορτασμό επετείων και σημαντικών γεγονότων. Επίσης, αποτελούσαν ένα ζωτικό χώρο συναναστροφής των γυναικών όπου εκεί συναντούσαν τις φίλες τους και διαπραγματεύονταν γαμήλιες και άλλες συμφωνίες. (Notton, 1996).

Σήμερα, τα εναπομείναντα χαμάμ είναι 76 κτίρια -Οθωμανικά λουτρά στον ελλαδικό χώρο. Τα κτίρια αυτά έχουν εντοπιστεί σε όλη την ελληνική επικράτεια. Η ακριβής χρονολόγησή τους είναι προβληματική, αφού δεν σώζονται επιγραφές και σε πολλές περιπτώσεις η ερειπωμένη κατάσταση δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την έρευνα.

Στο κέντρο της αγοράς και μπροστά στο δρόμο που οδηγούσε στο μπεζεστένι βρίσκονταν δύο χαμάμ, το Μεγάλο και το Μικρό (κιουτσούκ χαμάμ), ενώ άλλα δύο ήταν πίσω από την αγορά, κοντά στον Πηνεϊό. Το Μικρό Χαμάμ έχει κατεδαφιστεί και στη θέση του βρίσκεται σήμερα το ξενοδοχείο "Divani Palace".

Το Μεγάλο Χαμάμ σώζεται σήμερα κατακερματισμένο ανάμεσα στα καταστήματα που βρίσκονται μέσα του και μάλιστα ο τρούλος του είναι ευδιάκριτος από την οδό Βενιζέλου. Ο κατασκευαστής του μας είναι ακόμη άγνωστος, ενώ από παλιότερες πηγές (τέλους του 19ου αι.) γνωρίζουμε ότι το λουτρό ανήκε στο βακούφι του τεκέ του Σεϊντ Γιαχγιά Χαμεβή Καντρή. Το μεγάλο λουτρό είναι ένα επίμηκες κτίσμα με δύο τρούλους, το οποίο ακολουθεί τη βασική μορφή της κάτοψης του μνημειώδους τύπου των δημόσιων οθωμανικών λουτρών, με χώρους που διατάσσονται γραμμικά κατά μήκος του άξονα ανατολής- δύσης. Σώζονται τμήματα του άλλοτε μεγάλου δίδυμου οθωμανικού λουτρού με δύο θόλους που υποβαστάζονται από ημιχώνια. Παρουσιάζει αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, τόσο στα μορφολογικά του στοιχεία, όσο και στο σύστημα θεμελιώσεως. Το κτίσμα χρονολογείται ότι είναι του 18ου αιώνα, ενώ η αρχική οικοδομική του φάση ανάγεται στον 16ο αιώνα (Ψύρρας, 2008).

Το λουτρό δε γνωρίζουμε πότε ακριβώς έπαψε να λειτουργεί. Μετά την απελευθέρωση, πάντως, το εσωτερικό του ήταν ήδη κατατετμημένο και διαμορφωμένο σε μικρά μαγαζιά και εργαστήρια. Με την αλλαγή της χρήσης, άρχισε για το μνημείο μια περίοδος απαξίωσης, αφού για την εξυπηρέτηση των νέων αναγκών, δέχτηκε πολλές αδέξιες μετασκευές και προσθήκες.

Σήμερα όλο το συγκρότημα του λουτρού έχει ενσωματωθεί στα νεότερα εμπορικά καταστήματα. Την αίθουσα αποδυτηρίων του λουτρού μοιράζονται σήμερα τα καταστήματα στους αρ. 81 έως 85 της οδού Ελ. Βενιζέλου: πρόκειται για ένα μεγάλο τετράγωνο χώρο, ο οποίος καλύπτεται με ημισφαιρικό τρούλο, που με τις διαστάσεις του (διάμετρος 13μ.) υπερέχει στην κλίμακα του όλου συγκροτήματος, αντανακλώντας τον ιδιαίτερα σημαντικό κοινωνικό ρόλο του χώρου αυτού (Ψύρρας, 2008).

3. Το Μπαϊρακλί Τζαμί



Βρίσκεται στο κέντρο της αγοράς, στη συμβολή των οδών Παπαφλέσσα και Όσσης. Πρόκειται για μουσουλμανικό κτίσμα, που δύναται να χρονολογηθεί στις αρχές του 16ου αι. Ονομάστηκε έτσι, γιατί λέγεται ότι ο ιμάμης του τζαμιού αυτού ύψωνε μια σημαία, δίνοντας σήμα και στους υπόλοιπους ιμάμηδες της περιοχής να καλέσουν τους πιστούς για προσευχή (μπαϊράκ στα τουρκικά σημαίνει σημαία).

Τα εναπομείναντα μέρη του τζαμιού αποκαλύφθηκαν το Φεβρουάριο του 1994 στο χώρο του κατεστραμμένου από φωτιά ζαχαροπλαστείου του Δημ. Μέγα. Σήμερα από το τζαμί σώζονται οι δύο τοίχοι του κεντρικού χώρου, ενσωματωμένοι σε νεότερη κατασκευή. Έχει ωραία πλινθοπερίκλειστη τοιχοδομία, όπως το Μπεζεστένι, με το οποίο χρονολογούνται στην ίδια περίοδο. Χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Πρόκειται για μουσουλμανικό κτίσμα που είναι σημαντικό για την ιστορία της πόλεως και της ευρύτερης περιοχής της περιόδου αυτής. Αργότερα συμπληρώθηκε ο χαρακτηρισμός του τεμένους "Μπαϊρακλή Τζαμί" με την προσθήκη ζώνης προστασίας σ' αυτό, του οικοδομικού τετραγώνου που περικλείεται από τους δρόμους Ελευθ. Βενιζέλου, Φιλελλήνων, Βύρωνος και Δήμητρας (Πολέζε, 2012).

Το τζαμί (η λέξη προέρχεται από τα τουρκικά: cami), είναι ο τόπος λατρείας των Μουσουλμάνων. Όλα τα ιερά τεμένη "βλέπουν" προς τη Μέκκα. Από εκεί γίνεται το κάλεσμα του μουεζίνη πέντε φορές τη μέρα, για να θυμίσει στους μουσουλμάνους ότι είναι η ώρα της προσευχής. Όποιος μπορεί, προσέρχεται στο τζαμί για προσευχή μιας και θεωρείται καλύτερο από το να προσεύχεται κανείς μόνος του (Barkey, 2013).

Ο ρόλος των ιερών τεμένων(τζαμιών) είναι κοινωνικός δεδομένου ότι η ομαδική προσευχή στο τζαμί συμβολίζει την ένωση των πιστών και την αλληλεγγύη που υπάρχει ανάμεσά τους. Στις πόλεις που πολιορκούσαν οι Οθωμανοί, οι χριστιανικοί ναοί μετατρέπονταν σε τεμένη με την δημιουργία του μιχράμπ(ημικυκλική εσοχή) με κατεύθυνση προς την Μέκκα και την τοποθέτηση ενός ξύλινου άμβωνα, του μινμπέρ. Η ενέργεια αυτή αποδείκνυε την επιβολή της νέας εξουσίας. Βασικός χώρος των τεμενών είναι η αίθουσα προσευχής

Η επίσημη μέρα λατρείας στο Ισλάμ είναι η Παρασκευή, οπότε οι άντρες (όχι όμως οι γυναίκες) πηγαίνουν στο τζαμί για να προσευχηθούν. Συγκεντρώνονται στο τέμενος έπειτα από την πρόσκληση που εκφωνεί ο μουεζίνης. Δεν έχει καθιερωθεί συγκεκριμένος τύπος τζαμιού, γι' αυτό και υπάρχουν μεταξύ τους πολλές διαφορές στο ρυθμό, το μέγεθος κλπ. Κοινό στοιχείο πάντως σε όλα τα τζαμιά είναι η κεντρική τετράγωνη αίθουσα, όπου οι μουσουλμάνοι γονατίζουν πλάι σε σειρές κοιτώντας προς τη Μέκκα, γι' αυτό και η είσοδος σ' αυτά είναι σε αντίθετη διεύθυνση.

Μέσα στο τζαμί δεν υπάρχουν εικόνες, όμως αντί γι' αυτές υπάρχουν μέσα σε πλαίσια ρήσεις από το Κοράνι. Μέσα σε κάθε τζαμί το «μιχράμπ» (είδος ιερού) που βρίσκεται πάνω σε έδρα, το «μινμπάρ», ένας άμβωνας που βρίσκεται ο Ιμάμης και το δάπεδο που καλύπτεται με χαλιά, είναι ξεχωριστά. Μέσα δεν υπάρχουν καθίσματα και κεριά. Οι μουσουλμάνοι πριν εισέλθουν στο χώρο του τζαμιού πρέπει να βγάλουν τα υποδήματά τους και να πλύνουν τα πόδια, τα χέρια και το πρόσωπό τους, σε ειδικό χώρο έξω από το τζαμί. Ξεχωριστό τμήμα σε κάθε τζαμί αποτελεί ο μιναρές, από όπου παλιότερα ο μουεζίνης έδινε το κάλεσμα για προσευχή προς τους πιστούς. Στη σύγχρονη εποχή, το κάλεσμα για προσευχή γίνεται από μεγάφωνα που είναι τοποθετημένα στο μιναρέ. Αν και πλέον δεν έχουν κάποια χρησιμότητα, οι μιναρέδες δεν αντικαθίστανται λόγω του ότι έχουν αρχιτεκτονική αξία (Barkey, 2013).

4. Το Γενί Τζαμί¹



Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης στην οδό 31ης Αυγούστου. Ο κτήτορας και ο χρόνος ίδρυσης του τζαμιού μας είναι για την ώρα άγνωστα, η αρχιτεκτονική του, όμως, μας παραπέμπει στον 19ο αιώνα. Πληροφορίες αναφέρουν ότι ήταν δωρεά της βασίλισσας Όλγας στους εναπομείναντες μουσουλμάνους στην πόλη της Λάρισας. Είναι το νεότερο από τα τζαμιά της πόλης και το μοναδικό που σώζεται σήμερα σε καλή κατάσταση. Συνδυάζει νεοκλασικά διακοσμητικά στοιχεία των όψεων και του μιχράμπ (η θέση από όπου ο μάμης κατευθύνει την προσευχή) με το τουρκικό μπαρόκ. Πρόκειται για ένα τετράγωνο κτίσμα με προστώο τοξωτό στεγασμένο με

¹ http://7gym-laris.lar.sch.gr/topos/lar_arx%20mouseio.htm

τρεις θόλους. Στα ΝΔ του οικήματος ο μιναρές σώζεται μέχρι τον εξώστη. Έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο.

Χρησιμοποιήθηκε ως τόπος προσευχής από τη μουσουλμανική κοινότητα ως το 1924, οπότε και έγινε η ανταλλαγή των πληθυσμών. Από το 1939 έως το 1941 στέγασε μια μικρή αρχαιολογική συλλογή και τη δημοτική βιβλιοθήκη. Η αρχαιολογική συλλογή λεηλατήθηκε εν μέρει την περίοδο 1941-44. Το κτίριο έπαθε ζημιές από τους σεισμούς των ετών 1941, 1955 και 1957. Επισκευάστηκε πρόχειρα και αποφασίστηκε να μετατραπεί σε αρχαιολογικό μουσείο. Οι σεισμοί του 1980 προξένησαν για μια ακόμη φορά ζημιές στο κτίριο. Από το 1983 -μετά τις επισκευές- έως σήμερα στεγάζεται σε αυτό το Αρχαιολογικό Μουσείο Λάρισας.

Για τις ανάγκες της νέας χρήσης του κατεδαφίστηκε ο ψηλός περίβολος που απομόνωνε το τζαμί από τον περιβάλλοντα χώρο, και στη θέση του κτίστηκε τοίχος με μεταλλικό κιγκλίδωμα. Επίσης, κατεδαφίστηκε ένα κιόσκι, το οποίο στέγαζε αναβρυτήριο ή κρήνη, και διαλύθηκαν δύο μαρμάρινοι τάφοι που υπήρχαν στον αυλόγυρό του. Οικοδομήθηκαν τα άκρα της στοάς του τζαμιού, για τη δημιουργία ενός φυλακίου και γραφείου - αποθήκης, ενώ, τέλος, για την έκθεση των αρχαιοτήτων στο εσωτερικό του κτίστηκαν μεγάλα κλιμακωτά κατά μήκος των τοίχων.

Η τεχνοτροπία του μιναρέ εντυπωσιάζει. Είναι χτισμένος σε στριφτή σκάλα με τούβλο και μάρμαρο. Η τοιχοδομία του είναι λίθινη με μικρούς φεγγίτες για αερισμό και φωτισμό. Τα πατήματα των σκαλιών του είναι μαρμάρινα μονολιθικά με μορφή ριπιδίου (σαν βεντάλια) κι ανάμεσά τους παρεμβάλλονται δύο σειρές πλίνθων, ώστε να αποκτήσει κάθε σκαλί το απαιτούμενο ύψος.

5. Πυριτιδαποθήκη - Παλαιές Φυλακές²



² http://7gym-laris.lar.sch.gr/topos/lar_arx%20mouseio.htm

Η Πυριτιδαποθήκη του 18ου αιώνα, γνωστή και ως Παλιές Φυλακές, βρίσκεται επί της οδού Ιουστινιανού και συγκεκριμένα στον αύλειο χώρο του σχολικού συγκροτήματος του 5ου Γυμνασίου – Λυκείου της πόλης. Κατά την τουρκική περίοδο χρησιμοποιήθηκε ως πυριτιδαποθήκη. Πρόκειται για λιθόκτιστο επίμηκες κτίσμα αποτελούμενο από τρεις καμαροσκέπαστες αίθουσες. Το κτίσμα αποτελεί ίσως το μοναδικό δείγμα πυριτιδαποθήκης με δίδυμη αίθουσα. Χρονολογείται γύρω στο 1830.

Το ισόγειο κτίριο διαστάσεων 17,5m x 20m είναι κατασκευασμένο, λόγω της παλαιάς χρήσης ως Πυριτιδαποθήκης, με εξαιρετικά παχείς τοίχους σε διπλή σειρά, πάχους ο καθένας 1,30m. Ανάμεσά τους παρεμβάλλεται περιμετρικός διάδρομος πλάτους 0,80m στις πλευρές μήκους 20m και 1,90m στην πρόσοψη και στην πίσω πλευρά. Εσωτερικά το κτίριο, κατά το μήκος του, χωρίζεται με τοίχο σε δύο θολωτούς χώρους. Οι δύο θολωτές αίθουσες είναι διαστάσεων 4,65m x 11,80m και 4,40m x 1,80m αντίστοιχα. Στους εσωτερικούς τοίχους, εδράζονται θολωτή και ημιθολωτή κατασκευή στους διαδρόμους. Το κτίριο φέρει ξύλινη δίριχτη στέγη και η κεντρική είσοδος της πρόσοψης - η μοναδική είσοδος στο κτίριο - έχει πλάτος 1,10m. Στην εξωτερική περιμετρική τοιχοποιία υπάρχουν συνολικά 12 παράθυρα (4 στην πρόσοψη, 4 στην πίσω όψη και από 2 σε κάθε εγκάρσια πλευρά).

Το 2003, με ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Λαρισαίων, παραχωρήθηκε η παλιά Πυριτιδαποθήκη για τη δημιουργία Μουσείου Εθνικής Αντίστασης. Ένας χώρος, ο οποίος έχει πολλαπλούς συμβολισμούς, καθώς πέρα από την αρχική χρήση της επί Τουρκοκρατίας, μετέπειτα στα χρόνια της Κατοχής, ήταν φυλακή και συνάμα κολαστήριο απ' όπου πολλοί άνθρωποι, οδηγήθηκαν στο «Λόφο του Μεζούρλου» όπου και εκτελέστηκαν.

Η αναστήλωση της παλιάς πυριτιδαποθήκης έγινε από το Δήμο Λαρισαίων και μετά από διαρκή αγώνα (και με τη σημαντική συμβολή των Εταιρειών Συλλογής Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων) το έργο ολοκληρώθηκε. Στην προσπάθεια να μείνουν ανεξίτηλες οι μνήμες εκείνης της εποχής έγιναν μόνο ελάχιστες μικροεπεμβάσεις από τους τεχνίτες, χωρίς να αλλοιώσουν τη μορφή του κτίσματος. Τον Οκτώβρη του 2010 ολοκληρώθηκε η αναστήλωση του και χρησιμοποιείται πλέον για τη στέγαση του Μουσείου Εθνικής Αντίστασης περιόδου 1941-44.

Τρίκαλα

1. Κουρσούμ τζαμί³



Το τζαμί του Οσμάν Σαχ ή Κουρσούμ τζαμί (Μολυβένιο τζαμί) βρίσκεται νότια της πόλης των Τρικάλων. Είναι το μόνο που σώζεται από τα πολλά οθωμανικά τζαμιά που υπήρχαν κάποτε στην πόλη. Κτίστηκε στα μέσα του 16ου αιώνα από τον Οσμάν Σαχ (Osman Sah) ή Καρά Οσμάν πασά (kara Osman Paşa), γιο του Μουσταφά πασά (Mustafa Paşa, 1525/26). Η παράδοση λέει, ότι ο Οσμάν Σαχ ήλθε στα Τρίκαλα κυνηγημένος και άρρωστος. Επειδή γιατρεύτηκε από την αρρώστια που τον ταλαιπωρούσε, έχτισε το τζαμί αυτό σε ανάμνηση της θεραπείας του. Το τέμενος είναι ένα από τα 76 τζαμιά και το μόνο που σώζεται σε ελληνικό έδαφος, που έχτισε ο ελληνικής καταγωγής ονομαστός αρχιτέκτονας του 16ου αιώνα Σινάν (mimar Sinan) (1490–1588). Η ακριβής χρονολογία ανέγερσης του τζαμιού είναι άγνωστη.

³ http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=5585
<http://www.trikalacity.gr/node/13799>

Κατασκευάστηκε πιθανότατα στα μέσα του 16ου αιώνα, δέκα χρόνια περίπου πριν το θάνατο του Οσμάν Σαχ, του οποίου η σωρός βρίσκεται στο γειτονικό τουρμπέ (μαυσωλείο) από το 1567/8. Χτίστηκε στις όχθες του ποταμού Ληθαίου και γύρω του υπήρχαν άλλα ιδρύματα που έχτισε ο Οσμάν Σαχ, όπως το πτωχοκομείο, το σχολείο, ο μεντρεσές, το χάνι κ.ά. Από τα κτίσματα αυτά σήμερα έχουν σωθεί μόνο το τζαμί και το μαυσωλείο, νότια του τζαμιού (όπου κείται η σωρός του Οσμάν Σαχ), ένα οκταγωνικό κτίσμα που καλύπτεται με ημισφαιρικό θόλο. Σήμερα στο εσωτερικό του τουρμπέ βρίσκονται αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής. Το τζαμί είναι κλασσικό μνημείο της ανατολικής αρχιτεκτονικής κι αποτελείται από μια τετράγωνη αίθουσα προσευχής που η κάλυψη της γίνεται από ένα πελώριο ημισφαιρικό και μολυβδοσκεπάστο θόλο, απ' όπου και η ονομασία του (κουρσούν = μολύβι, μολυβδος). Έχει διάμετρο 18 μ. και ύψος περίπου 22 μ. Είναι κτισμένο από πελεκητές πέτρες ανάμεσα στις οποίες υπάρχουν στρώσεις ερυθρών πλίνθων, με στόχο να έχει τέλεια ακουστική. Η κατεστραμμένη παλιότερα στοά (revak) στην πρόσοψη, αναστηλώθηκε πρόσφατα. Στη ΒΔ γωνία του τεμένους υπάρχει ο ασκεπής μιναρές του. Το 1993 το τζαμί ανακατασκευάστηκε και είναι μνημείο προστατευόμενο από την UNESCO. Σήμερα, χρησιμοποιείται σαν χώρος ήπιων εκδηλώσεων, όπως εκθέσεις έργων τέχνης, ομιλίες κ.α. Το όμορφο θέαμα συμπληρώνουν το σιντριβάνι που βρίσκεται στην είσοδο και το άφθονο πράσινο στον περιβάλλοντα χώρο.

2. Ο οθωμανικός στρατώνας των Τρικάλων⁴



Ο αναπληρωτής καθηγητής του ΑΠΘ Παναγιώτης Τσολάκης, με την ειδική έρευνα που πραγματοποίησε, κατάφερε να ανακαλύψει άγνωστες πτυχές ενός σημαντικού κτιρίου των Τρικάλων, του οθωμανικού διοικητηρίου, που σώζεται έως σήμερα. Το οθωμανικό διοικητήριο των Τρικάλων είναι από τα σημαντικότερα σωζόμενα του είδους του, μαζί με αυτά της Θεσσαλονίκης, των Σερρών, της Κομοτηνής, της Μυτιλήνης, της Βέροιας και του Ρεθύμνου.

Το διοικητήριο των Τρικάλων ήταν έδρα που άνηκε στο πολιτικό-στρατιωτικό διοικητή, τον καϊμακάμη. Αφού ενσωματώθηκε η Θεσσαλία στο ελληνικό κράτος, εκείνο έγινε έδρα της Ελληνικής Διοίκησης και έπειτα το 1904 αποτέλεσε την έδρα του διοικητηρίου του 5ου Συντάγματος Πεζικού. Από το 1924 και μέχρι σήμερα φιλοξενεί δικαστικές υπηρεσίες. Λόγω του ότι αποτελούσε έδρα του διοικητηρίου του 5ου Συντάγματος Πεζικού, για δεκαετίες, το κτίριο έχει στρατιωτική λειτουργία. Στη τοπική κοινωνία είναι γνωστό ως στρατώνας. Στο κτίριο υπήρξε, στη πίσω πλευρά, η προσθήκη νέας πτέρυγας των Δικαστηρίων. Η επικοινωνία με το παλιό κτίσμα γίνεται μέσω ενός γυάλινου διαδρόμου.

Το πολιτικό-στρατιωτικό διοικητήριο, σύμφωνα με τον κ. Τσολάκη, κατασκευάστηκε στην εκτεταμένη ανατολική πλευρά της πόλης, νότια της συνοικίας

⁴ www.trikalacity.gr/uploads/pol/docs/A.3/A3.2.

Αραπάτικα, πάνω στον παλιό δρόμο προς τη Λάρισα, ο οποίος σήμερα ονομάζεται Ηρώων Αλβανικού Μετώπου. Η ακριβής χρονολογία της κατασκευής του κτίσματος δεν είναι γνωστή, όμως από τη μορφολογία του βγαίνει το συμπέρασμα ότι πρέπει να κατασκευάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1860. Ο αρχιτέκτονας του κτίσματος του διοικητηρίου των Τρικάλων δεν είναι δυστυχώς γνωστός, σύμφωνα με τον κ. Τσολάκη.

Το διοικητικό κτίριο των Τρικάλων είναι ένα εμβληματικό διώροφο, κτισμένο με λίθους κτίριο, διαστάσεων 45,50×22μ. Η στέγη του είναι καλυμμένη με κεραμίδια, κάτω από την οποία προεξέχει γείσο. Στη μπροστινή πλευρά του κτιρίου υπήρχαν δυο, εκατέρωθεν αυτού, εγκάρσια τοποθετημένα ισόγεια κτίσματα στρατιωτικών θαλάμων, τα οποία γκρεμίστηκαν στη δεκαετία του 1930. Ένα μεσαίο τμήμα της πρόσοψης του κτιρίου, που αντιστοιχεί στο ένα τρίτο του πλάτους της, προεξέχει κατά 2,10 μ. τονίζοντας τον άξονα συμμετρίας.

Κατά τη δεκαετία του 1960 έγιναν εκτεταμένες εργασίες ανακαίνισης του κτιρίου, κατά τις οποίες έγινε αντικατάσταση των ξύλινων πατωμάτων, της στέγης και του κλιμακοστάσιου, ενοποιήθηκαν ορισμένα γραφεία, ώστε να σχηματιστούν αίθουσες Ειρηνοδικείου και Πρωτοδικείου. Επιπλέον, έγινε πρόσθεση εξωτερικού προστώου εισόδου και επίχρισμα των όψεων. Στις θέσεις από τα πλαίσια των παραθύρων και του διαζώματος έγινε σχηματισμός οριζόντιων και κατακόρυφων ταινιών στο επίχρισμα, με αποτέλεσμα τη γενική αλλοίωση της αρχικής μορφής του. Κατά την πρόσφατη συντήρηση και αποκατάσταση του κτιρίου έγινε ενίσχυση των εξωτερικών τοιχοποιιών με οπλισμό και μπετόν στην εσωτερική παρειά, έγινε αφαίρεση όλων των επιχρισμάτων των όψεων, ώστε οι λιθοδομές να γίνουν ορατές και έγινε καθαίρεση του προστώου εισόδου και ορισμένων πρόχειρων προσθηκών της πίσω πλευράς.

Το πολιτικό-στρατιωτικό διοικητήριο των Τρικάλων είναι ένα σημαντικό κτίριο, το οποίο χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική της εποχής του. Μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον της πλατείας όπου βρίσκεται, μαζί με άλλα αξιόλογα παλιά κτίρια, όπως η Λέσχη Αξιωματικών, που είναι χτισμένη από λίθους, αποτελούν ένα αξιοσημείωτο σύνολο. Το ίδιο το κτίριο με τις αρμονικές αναλογίες του και τις ενδιαφέρουσες λιθοδομές του αποτελεί αξιόλογο μνημείο για την πόλη, ιδιαίτερα μετά την υποδειγματική συντήρηση και αποκατάστασή του. Θεωρήθηκε από το Υπουργείο

Πολιτισμού, εκτός από ιστορικό μνημείο (από τις ελάχιστες κατασκευές που σώζονται πριν από την απελευθέρωση της πόλης) και ως έργο τέχνης, με τον χαρακτήρα λιτότητας και που παρουσιάζει. Χαρακτηρίστηκε από το 1982 ως διατηρητέο, κάτι που σημαίνει πως χρειάζεται ιδιαίτερη προστασία και ανάδειξη.

Σύμφωνα με τον κ. Τσολάκη, τα κτίσματα, όπου φιλοξενούνταν οι οθωμανικές αρχές ήταν γνωστά με την ονομασία ως κονάκια της διοικητικής ή γαιοκτηματικής πλουτοκρατίας. Ήταν κτισμένα ήδη από τους πρώτους αιώνες της τουρκικής κατάκτησης ως οικίες και, παράλληλα, ως κέντρα εξουσίας των τοπικών μπέηδων και αξιωματούχων. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτισμάτων αυτών ακολουθούσαν τη γνωστή παραδοσιακή αρχιτεκτονική με, τα χαγιάτια, τους ηλιακούς και τον εμπλουτισμένο εσωτερικό διάκοσμο. Κονάκια υπήρχαν σε όλα τα διοικητικά κέντρα της αυτοκρατορίας, αλλά και σε αγροτικές περιοχές, άλλοτε οργανωμένα και περιτειχισμένα και άλλοτε σε χωράφια ή σε τσιφλικο-χώρια. Σήμερα, ελάχιστα από αυτά σώζονται και μόνο από πληροφορίες περιηγητικών χρονικών και ζωγραφικές απεικονίσεις μπορεί να γίνει ανασύνθεση της μορφής τους.

Μέχρι το 1770, τα Τρίκαλα ήταν η έδρα του ομώνυμου σαντζακίου του πασαλικίου των Ιωαννίνων, στο οποίο υπάγονταν ολόκληρη η Θεσσαλία. Με την αύξηση του πληθυσμού της Λάρισας, οι πιέσεις των τοπικών αξιωματούχων(μπέηδες) και διάφοροι άλλοι στρατιωτικοί και οικονομικοί παράγοντες, οδήγησαν στη μεταφορά της έδρας στη Λάρισα, όμως η παλιά ονομασία ως “σαντζάκι Τρικάλων” έμεινε μέχρι τα τέλη της Τουρκοκρατίας.

Στα χρόνια διακυβέρνησης του Αλή πασά στη Θεσσαλία, τα Τρίκαλα αποτελούσαν μία σημαντική οικονομική και αναπτυξιακή έδρα. Οι γιοι του Αλή πασά Βελή και Μουχτάρ κατασκεύασαν την περίοδο αυτή στην πόλη δύο σαραγιά στις συνοικίες Εσκή Σαράι και Αραπάτικα. Τα ερείπια αυτών υπήρχαν μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, το διοικητικό και εμπορικό κέντρο των Τρικάλων βρισκόταν εκεί που είναι η σημερινή κεντρική πλατείας της πόλης, όπου εκτός από το τζαμί του Τουραχάν μπέη, υπήρχαν ορισμένα διοικητικά κτίρια, καθώς και τα κονάκια των μπέηδων-τοπαρχών. Στην περιοχή γίνονταν επίσης τα διάφορα εβδομαδιαία παζάρια και τα ετήσια εμπορικά πανηγύρια. Τον Τουραχάν μπέη τον αποκαλούσαν κατακτητή της πόλης και το ομώνυμο τζαμί είχε κατασκευαστεί από

τον ίδιο ή από τους απογόνους του προς τιμήν του. Σύμφωνα με πηγές, οι Τούρκοι είχαν τη συνήθεια της διατήρησης των διοικητικών κέντρων των πόλεων που έρχονταν στην κατοχή τους. Πιθανότατα η περιοχή της κεντρικής πλατείας ήταν το εμπορικό κέντρο της πόλης από τη βυζαντινή εποχή.

Το β' μισό του 19ου αιώνα οι τουρκοκρατούμενες περιοχές της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας άκμαζαν. Με την ίδρυσή του το Νεοελληνικό Κράτος από τη μια και οι Μεταρρυθμίσεις των Τανζιμάτων από την άλλη, με τα διατάγματα Χάττι Σερίφ του 1839 και Χάττι χουμαγιούν του 1856 βοήθησαν στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των Ελλήνων και έγινε πλέον φανερό το ότι οι Έλληνες υπερείχαν έναντι των Τούρκων.

Οι Τούρκοι, από τα μέσα του 19ου αιώνα, είχαν αρχίσει να κτίζουν σύγχρονα διοικητικά κτίσματα, με ισχυρές λιθόκτιστες τοιχοποιίες και μορφολογικά στοιχεία νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Στα κτίρια αυτά περιλαμβάνονταν, τελωνεία, στρατώνες, ταχυδρομικοί και τηλεγραφικοί σταθμοί, υποκαταστήματα γεωργικής τράπεζας, αστυνομικοί σταθμοί, φυλακές, αλλά και διοικητήρια. Τα διοικητήρια, λόγω της σημαντικής λειτουργίας τους, χτιζόταν συνήθως σε κεντρική θέση και ξεχώριζαν από μακριά.

3. Το χαμάμ της οδού Σαράφη στα Τρίκαλα⁵



⁵ www.trikalacity.gr/uploads/pol/docs/A.3/A3.2.

Το χαμάμ της οδού Σαράφη, διατηρείται ίδιο έως και σήμερα. Είναι ένα απλό κτίσμα κυβικού σχήματος με τρεις εσωτερικούς χώρους. Όταν απομακρύνθηκε η ψευδοροφή έγινε η αποκάλυψη της επιστέγασης του κτίσματος η οποία αποτελείται από δύο διαφορετικούς θόλους. Εξωτερικά υπάρχουν τρεις πόρτες και διακρίνεται και ένα άνοιγμα με οξυκόρυφο τόξο, ενώ εσωτερικά υπάρχουν τρία ανοίγματα στο βόρειο μέρος χωρίς έξοδο. Η τοιχοποιία του αποτελείται από σειρές πλίνθων που εναλλάσσονται με μεγάλου μεγέθους δόμους από ψαμμίτη, οι οποίοι περικλείονται από οπτόπλινθους. Η στέγη αποτελείται από ξύλινο σκελετό με επικεράμωση από χειροποίητους κεράμους βυζαντινού τύπου ενώ κάτω από τη στέγη υπάρχει οδοντωτή ταινία από συμπαγείς οπτόπλινθους. Στο κτίριο στεγάζεται σήμερα κέντρο διασκέδασης.

Φάρσαλα

Ιρενί Τεκές⁶



Ο Ιρενί τεκές, ή Ντουρμπαλού τεκές και σήμερα «τεκές των Ασπρογείων» ήταν ένας αλβανικός τεκές (μουσουλμανικό μοναστήρι), που βρίσκεται στην περιφέρεια των Φαρσάλων, στο άλλοτε χωριό Ιρενί, σήμερα λέγεται Άνω Ασπρόγεια. Ο τεκές αυτός βρίσκεται μέσα σε μια κατάφυτη τοποθεσία προς τιμήν του δερβίση Ντουρμπαλού, από όπου και το όνομά του. Υπολογίζεται ότι πρέπει να κατασκευάστηκε περίπου το 1770, από Έλληνα μοναχό και αργότερα καταλήφθηκε από Μεβλεβήδες. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, σε κάποια επίσημη διέλευση βασιλιά ή πρωθυπουργού από την περιοχή βρέθηκε να κατοικείται από 6 Αλβανούς

⁶ <http://www.dimosfarsalon.gr/culture/aksiotheata-mnhmeia/thriskeutika-mnimeia/albaniki-moni-tekes-ntourmali>

υπερήλικες δερβίσηδες υπό τον ηγούμενό τους Κιαζήμ Μπαμπά. Ο τεκές διέθετε και προσωπικό άνω των 20 ατόμων, για διάφορες εργασίες εσωτερικές, εξωτερικές αγροτικές. Οι δερβίσηδες του Ιρενί τεκέ ήταν πολύ φιλόξενοι. Έξω από τον αυλόγυρο του τεκέ υπήρχε ένα μικρό τζαμί που λεγόταν «τζαμί Ντουρμπαλού», το οποίο ήταν πρώην χριστιανικό κτίσμα, ξωκλήσι, τιμώμενο στο όνομα του Αγίου Γεωργίου. Σημειώνεται ότι στον Ιρενί τεκέ είχαν καταφύγει από το 1925 πολλοί σημαίνοντες Αλβανοί, εχθρικά διακείμενοι προς τον Αλβανό βασιλιά Αχμέτ Ζώγου, που τους καταδίωκε. Σήμερα ο τεκές των Ασπρογείων ελάχιστα θυμίζει την αλλοτινή του δόξα. Πρόκειται για ένα τελείως εγκαταλελειμμένο διώροφο κτίσμα, περίπου 7X10 μ., του οποίου παράθυρα, πόρτες και εσωτερικό χαγιάτι έχουν καταστραφεί, η δε σκεπή του έχει σχεδόν καταρρεύσει. Διατηρείται όμως σε καλή κατάσταση το τζαμί της μονής και κάποιοι τάφοι δερβίσηδων γύρω από αυτό.

Στο Ισλάμ οι μουσουλμάνοι μυστικιστές ή και ασκητές γνωστοί ως δερβίσηδες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην οθωμανική κοινωνική ζωή. Οι λεγόμενοι δερβίσηδες, μουσουλμάνοι μοναχοί, ανήκαν σε διάφορα μυστικιστικά τάγματα με δομή και κανόνες λειτουργίας. Μέλη των μυστικιστικών ταγμάτων συναθροίζονταν σε μία εστία ή τεκέ για να τελέσουν την ομαδική προσευχή και διάφορες λατρευτικές πρακτικές. Οι τεκέδες θεωρούνται ιεροί χώροι διότι στα συγκροτήματα των τεκέδων υπήρχαν μαυσωλεία των ιδρυτών και άλλων προσώπων που θεωρούνται ιερά. Επίσης, περιλάμβαναν χώρο συγκέντρωσης και προσευχής, ξενώνες και άλλα βοηθητικά κτίρια όπως μαγειρεία, στάβλοι, φούρνοι. Πολλοί τεκέδες περιλάμβαναν δωμάτια για αυτόν που ηγούταν το τάγμα και τους μαθητές του, αίθουσες διδασκαλίας, χαμάμ και αποχωρητήρια.(Quataert,2006)

Ελασσόνα

Το τζαμί της Ελασσόνας⁷



Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου (1897) τα στρατεύματα των τουρκικών δυνάμεων έθεσαν υπό την κατοχή τους τη Λάρισα και εγκατέστησαν στην Ελασσόνα το κεντρικό στρατηγείο του τουρκικού στρατού. Οι Τούρκοι για να ικανοποιήσουν τις θρησκευτικές τους ανάγκες ανήγειραν τζαμιά σε δεσπόζουσες τοποθεσίες της περιοχής. Το μόνο που υφίσταται μέχρι και σήμερα είναι εκείνο στην περιοχή Βαρώσι. Το τζαμί της Ελασσόνας αποτελεί έναν θρησκευτικό ναό (τέμενος), το οποίο βρίσκεται στη δυτική πλευρά της Ελασσόνας, κοντά στον ποταμό Ελασσονίτη και απέχει ελάχιστα από τον εθνικό κόμβο Λάρισας-Κοζάνης. Θεωρείται ότι έχει κτιστεί γύρω στο 1897. Ο Μιναρές του έπαψε να υφίσταται το 1961, μιας και κατέπεσε. Το τζαμί έχει μια τετράγωνη αίθουσα προσευχής διαμέτρου 6 μέτρων, η οποία καλύπτεται από θόλο. Ο θόλος στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο που

⁷ <http://www.elassona-city.gr/istoria/istoria-elassonas.html>

επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου. Το μιχράμπ, που διασώζεται, είναι διακοσμημένο με μουκαρνάς και φυτικά θέματα. Το μιμπάρ δεν υφίσταται πια. Στο τζαμί αυτό δεν υπήρχε εξώστης. Η φωταγώγηση του κτιρίου πραγματοποιείται από τα δεκαοχτώ παράθυρα που έχει: τέσσερα τοξοειδή βρίσκονται στο τρουλαίο τύμπανο και τα υπόλοιπα δεκατέσσερα, παραλληλόγραμμου σχήματος, εγγεγραμμένα σε οξυκόρυφο τόξο, είναι καγκελόφραχτα. Προστώ, λοιπές βοηθητικές στοές και κρήνη δεν υφίσταται. Ξεχωριστό στοιχείο, που σχετίζεται με την εξωτερική στήριξη του τρούλου συνιστούν οι τέσσερις τοξωτές αντηρίδες στις γωνίες της στέγης. Από το μιναρέ, που βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τοίχο, σώζεται μονάχα η βάση του, η οποία είναι κτισμένη με πέτρα και φέρει διακόσμηση από μουκαρνάς. Το τζαμί έχει μια βορειοδυτική είσοδο πάνω από την οποία υπάρχει επιγραφή. Είναι επίσης γνωστό το ότι στον χώρο παλαιότερα υπήρχε νεκροταφείο, το οποίο όμως δεν υφίσταται σήμερα. Η αρχιτεκτονική του εν λόγω τζαμιού είναι άξια θαυμασμού. Στο τρόπο που το κτίσμα έχει κατασκευαστεί κυριαρχεί η συμμετρία, η γεωμετρικότητα των όγκων και των ανοιγμάτων και η σχετική λιτότητα των διακοσμητικών στοιχείων. Ενδιαφέρουσα είναι και η διάσταση μορφής/κατασκευής, χαρακτηριστικό γνώρισμα των θρησκευτικών κτισμάτων των τελευταίων χρόνων της οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Η οργάνωση εσωτερικά χαρακτηρίζεται από απλότητα, σε γενικές γραμμές και συμβαδίζει με τα οργανωτικά πρότυπα παρόμοιων θρησκευτικών κτισμάτων της μουσουλμανικής λατρείας. Το τζαμί της Ελασσόνας είναι ανακαινισμένο και έχει γίνει αποκατάσταση των ζημιών καθώς αναμένεται στο μέλλον να φιλοξενήσει τα ευρήματα της αρχαιολογίας της περιοχής.

Δήμος Τεμπών

Το μασωλείο (τεκές) του Χασάν Μπαμπά⁸



Για το μασωλείο (τεκές) του Χασάν Μπαμπά το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων εξέδωσε ανακοίνωση ότι θα αναλάμβανε την απαλλοτρίωση των κτισμάτων γύρω από το χώρο του. Ο τεκές ανήκει στη περιφέρεια του Δήμου Τεμπών, εκτείνεται περί τα 3.173,12 τετραγωνικά μέτρα. Η απαλλοτρίωση γίνεται για αρχαιολογικούς σκοπούς. Το μνημείο είναι επί την δικαιοδοσία της 7ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Λάρισας. Η αρχαιολόγος της Εφορείας, κ. Άννα Γιαλούρη αναφέρει ότι: *«Η απαλλοτρίωση των ακινήτων εντάσσεται στο πλαίσιο της προστασίας και ανάδειξης του μασωλείου του Χασάν Μπαμπά, ιδρυτή του ομώνυμου*

⁸ www.archaiologia.gr/blog

τεκέ.» Η τοποθεσία του τεκέ του Χασάν Μπαμπά είναι στις παρυφές του οικισμού των Τεμπών και στις όχθες του Πηνειού ποταμού.

Σε αυτό το μοναστήρι κατοικούσε το τάγμα των μπεκτασήδων δερβίσηδων, του οποίου το δόγμα είναι κάτι μεταξύ του μωαμεθανισμού και του χριστιανισμού. Το τάγμα υπήρχε από το 15ο αιώνα και κατά το 16ο αναπτύχθηκε στις νέες κατακτήσεις εκτός Μ. Ασίας. Αυτό συνέβη επειδή ο τρόπος ζωής των μπεκτασήδων είχε φιλελεύθερα και αντικομοφορμιστικά στοιχεία. Η κατασκευή των περισσότερων τεκέδων στην ελληνική επικράτεια έγινε κατά την οθωμανική περίοδο, μεταξύ των οποίων και αυτός των Τεμπών. Ο Χασάν Μπαμπά ήταν αυτός που ίδρυσε τον ομώνυμο μουσουλμανικό οικισμό. Αυτός ο οικισμός ήταν το βυζαντινό Λυκοστόμιο προγενέστερα.

Ο Χασάν Μπαμπά με το θάνατό του καθιερώθηκε ως προστάτης άγιος (μπαμπά) και του αποδόθηκαν πολλές θεραπευτικές ιδιότητες. Υπήρξαν και άλλοι μπεκτασήδες δερβίσηδες, σε διαφορετικές εποχές, με το όνομα Χασάν Μπαμπά, των οποίων οι τάφοι βρίσκονται διάσπαρτοι κατά μήκος της τότε οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επειδή θεωρούνταν θαυματουργός άγιος των μουσουλμάνων προσκυνητών, συνέρρεαν κατά χιλιάδες, κυρίως γυναίκες που επιθυμούσαν να κάνουν παιδιά..

Παρόλα αυτά, το όλο μοναστηριακό συγκρότημα καταστράφηκε ουκ ολίγες φορές στο βάθος του χρόνου, κυρίως από ανθρώπινες παρεμβάσεις, έτσι ώστε στη σύγχρονη εποχή να υπάρχει μόνο, σύμφωνα με την κ. Γιαλούρη: *«Ο τουρμπές ή μαυσωλείο του ιδρυτή Χασάν Μπαμπά, τα μαγειρεία των ξενώνων και τμήμα της ανατολικής πλευράς του περιβόλου του συγκροτήματος, ενσωματωμένο στον περίβολο του σύγχρονου νεκροταφείου του χωριού»*. Αναλυτικότερα η κ. Γιαλούρη υποστηρίζει ότι: *«Σύμφωνα με καρτ-ποστάλ (τέλη 19ου-αρχών 20ου αι.) ο τεκές των Τεμπών αποτελούσε εκτεταμένο κτιριακό συγκρότημα που περιελάμβανε ορθογώνιο τζαμί με μιναρέ, θολωτό μολυβδοσκεπαστο μαυσωλείο, ξενώνες προσκυνητών, στο πίσω (νότιο) μέρος των οποίων ήταν τα σωζόμενα μέχρι σήμερα μαγειρεία, και τέλος κατοικίες δερβίσηδων με θέα προς τον Πηνειό»*.

Το μαυσωλείο είναι μια τετράγωνη κατασκευή με θόλο με κιονοστήρικτο θολοσκεπές πρόπυλο, και μεταγενέστερο ορθογώνιο πρόσκτισμα. Στο πρόπυλο, το οποίο σώζονταν έως και το 1930, η αφαίρεση των μαρμάρινων κιόνων του το

οδήγησε στην κατάρρευση. Ο τρούλος έχει κατασκευαστεί με πλίνθους και ήταν καλυμμένος με φύλλα μόλυβδου. Το εσωτερικό του μαυσωλείου ήταν επιχρισμένο και έφεραν γραπτό διάκοσμο, από λευκό φυτικό διάκοσμο σε μαύρο φόντο. Η χρονολογία ανέγερσης σύμφωνα με το τύπο και μορφολογία τοποθετείται στον 15ο-16ο αιώνα, ενώ το ανατολικό κτίσμα πιθανότατα κατασκευάστηκε προς τα τέλη του 17ου και πιθανόν σχετίζεται, σύμφωνα με την κ. Γιαλούρη: *«με την οργάνωση του τεκέ και την εξασφάλιση περισσότερου χώρου, δεδομένης της πολυετούς λειτουργίας του»*. Το 1987, δόθηκε έγκριση με αριθμό 3959/33/19-1-87 Απόφαση Υπουργού Οικονομικών, η χωρίς κόστος παραχώρηση του μαυσωλείου, με έκταση 300 τ.μ., στην 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Λάρισας. Το υπόλοιπο συγκρότημα του τεκέ, με εξαίρεση το ανατολικό τμήμα, όπου εκεί κατοικούσαν οι δερβίσηδες δόθηκε στην ιδιοκτησία της κοινότητας των Τεμπών για χρήση νεκροταφείου, ή ως εκτάσεις για καλλιέργειες ιδιωτών.

Το 2009 ο αρχιτέκτονας κ. Ι. Βλαχοστέργιος και η αρχαιολόγος κ. Άννα Γιαλούρη συνέταξαν μια μελέτη αποκατάστασης του τεκέ και το πως θα διαμορφώνονταν ο περιβάλλον χώρος του, θέλοντας να προστατέψουν και να αναδείξουν το μνημείο. Έτσι πρότειναν την απαλλοτρίωση του νοτίου και ανατολικού χώρου του τεκέ, μαζί με τα μαγειρεία, τα οποία ήθελαν επίσης αποκατάσταση. Με την ενέργεια της απαλλοτρίωσης θα υπάρξει η εξασφάλιση της πρόσβασης στο μνημείο και της δημιουργίας ελεύθερου ανοιχτού χώρου για τη φιλοξενία ήπιων εκδηλώσεων, με θέα το μνημείο. Σύμφωνα με την κ. Γιαλούρη, *«το παρακείμενο κτίσμα των μαγειρείων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, αφού προηγουμένως στερεωθεί και αποκατασταθεί, ως χώρος έκθεσης φωτογραφικού υλικού, σχετικού με την ιστορία και τη μορφή του κτιριακού συγκροτήματος του τεκέ, κατά την περίοδο της λειτουργίας του, ως μοναστηριακού συγκροτήματος του τάγματος των μπεκτασήδων δερβίσηδων»*.

Τύρναβος

Το χαμάμ του Τυρνάβου⁹



Το τούρκικο χαμάμ, το οποίο έχει γυάλινη θολωτή στέγη είναι χτισμένο το 1425 και αποτελεί ένα από τα πιο διάσημα και αξιοσημείωτα μνημεία της περιοχής. Το χαμάμ του Τυρνάβου εξακολουθεί να υφίσταται ακόμη και σήμερα και διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Το τούρκικο χαμάμ, χτισμένο με λίθους, είναι το μοναδικό μουσουλμανικό κτίσμα που σώζεται στην περιοχή. Το κτίσμα απαρτίζεται από δύο μεγάλες τετράγωνες και δύο επιμήκειες στο σχήμα αίθουσες, που έχουν στο σύνολό τους διάσταση 15,80 X 16μ. Οι τετράγωνες αίθουσες καλύπτονται με τρούλο, ο οποίος στηρίζεται σε ημιχώνια, ενώ οι επιμήκειες αίθουσες καλύπτονται από καμάρες (κεραμοσκεπείς).

⁹ <http://greektips.gr/index.php/proorismos/athina/athinaikes-gonies/itemlist/tag>

Πλατύκαμπος

Το χαμάμ του Πλατύκαμπου¹⁰



Η τοποθεσία του χαμάμ είναι κοντά στη Λάρισα. Είναι ένα μικρό χαμάμ (το μοναδικό μικρό) σκεπασμένο με θόλο. Βέβαια είναι ερειπωμένο: κομμάτια των θόλων και των τοιχίων είναι γκρεμισμένα. Έχει την ίδια κλασσική διάταξη με τα υπόλοιπα λουτρά: αποδυτήρια, ψυχρή αίθουσα και κυρίως λουτρό. Έχει τέσσερις ψυχρούς θαλάμους και μια μεγάλη θερμή αίθουσα, που είναι θολοσκεπασμένα. Οι θόλοι του, οι οποίοι είναι στηριγμένοι από οκτάγωνο τύμπανο, έχουν, όπως και σε παρόμοια κτίσματα, μια σειρά από οπές ώστε να διασφαλίζεται η παροχή φωτισμού και εξαερισμού του χώρου. Είναι ετοιμόρροπο μέχρι το ύψος της στέγης.

¹⁰ <http://srv1-7gym-irakl.ira.sch.gr/7oGymnasio/OldWebSite/programmata/mnimeia99/tzamia.pdf>

1. Η πυριτιδαποθήκη του Βόλου



Η πυριτιδαποθήκη του Βόλου βρίσκεται στα "Παλαιά", στην οδό Μητροπολίτου Γρηγορίου. Είναι ένα ημιερειπωμένο κτίσμα με πολύ ισχυρή τοιχοποιία. Ήταν εφαιπτόμενο στο τείχος και πιθανώς αποτελούσε τμήμα του συγκροτήματος της παρακείμενης πύλης με το όνομα "Καρά-Καπού" (Παπαχατζής, 2015).

Βελεστίνο

Το υδραγωγείο του Βελεστίνου¹¹



Το υδραγωγείο του Βελεστίνου είναι το μοναδικό κτίσμα του είδους του, που σώζεται στη Θεσσαλία. Ανακαλύφθηκε κατά τμήματα στη θέση Κράνοβο, η οποία βρίσκεται νότια του Βελεστίνου και τοποθετείται χρονικά στη μέση οθωμανική περίοδο (17-18ος αιώνας). Είναι ένας σκεπασμένος αγωγός που ξεκινάει από μια πηγή, ακολουθεί την πορεία ενός χειμάρρου και καταλήγει στην κωμόπολη του Βελεστίνου, όπου μέχρι πριν λίγα χρόνια σωνόντουσαν οι δύο κρήνες που έδιναν νερό τους στους Βελεστινιώτες. Σήμερα διατηρείται σε καλή κατάσταση και είναι ορατό από πολλά σημεία. Ιδιαίτερα εντυπωσιακές είναι οι καμάρες του υδραγωγείου,

¹¹ http://www.yppo.gr/0/anaskafes/pdfs/IC_EPKA.pdf

δηλαδή τα στενά τόξα, πάνω στα οποία στηρίζονταν ο αγωγός διασχίζοντας την κοίτη του χειμάρρου.

Καρδίτσα

1. Η τοξωτή λίθινη γέφυρα του Μοσχολουρίου¹²



Η τοξωτή λίθινη γέφυρα του Μοσχολουρίου χρονολογείται πιθανότατα στην πρώτη οθωμανική περίοδο και είναι το καλύτερα διατηρημένο οθωμανικό μνημείο του νομού Καρδίτσας. Στα ΒΔ της υπήρχε το μπεζεστένι του Μοσχολουρίου, το οποίο δε σώζεται. Πολλές γέφυρες κτίστηκαν επάνω στα ερείπια παλαιότερων βυζαντινών ή ρωμαϊκών, κατά μήκος σημαντικών οδικών αρτηρίων. Ήταν λιθόκτιστες, με πολλά σχετικά χαμηλά και αργότερα ψηλά οξυκόρυφα και ημικυκλικά τόξα. Οι Οθωμανοί φρόντισαν από τα πρώτα χρόνια της κατάκτησης να

¹² http://www.yppo.gr/0/anaskafes/pdfs/IC_EPKA.pdf

επισκευάσουν τις παλιές γέφυρες, ώστε να ενισχυθούν οι εμπορικοί και στρατιωτικοί οδικοί άξονες.

Σοφάδες

1. Το χαμάμ και το τζαμί του Αγίου Βησσαρίου¹³



¹³ <http://sofades.gr/arkaiologikos-xwros-agiou-vhssarioy/>

Η χρονολογία του χαμάμ και του τζαμιού του Αγίου Βησσαρίου (Τζούμας), κοντά στο Μοσχολούρι τοποθετείται κατά τον 15ο αιώνα. Ήταν βακούφια του Ομέρ Μπέη, γιου του Τουρχάν, ενός από τους κατακτητές της Θεσσαλίας. Από το τζαμί υπάρχουν μόνο τα θεμέλια. Κατά την Τουρκοκρατία στην κορυφή της Μαγούλας (Μεγάλο Παζαράκι), συγκρότημα κατοικιών από τη μέση νεολιθική (περίπου 5.000 π.Χ.) μέχρι την Οθωμανική περίοδο, κατασκευάστηκε μουσουλμανικό τέμενος με αρχαίο υλικό και στο νότιο τμήμα της κατασκευάστηκε λουτρό. Τα ευρήματα στην τοποθεσία προέρχονται από τα νεολιθικά, ελληνιστικά, ρωμαϊκά, βυζαντινά χρόνια και την τουρκοκρατία. (Νικολάου, Ροντήρη, Σκαφιδά, 1994).

2. Η επιτύμβια στήλη του Αγίου Βησσαρίου¹⁴

Η χρονολογία της επιτύμβιας στήλης του Αγίου Βησσαρίου (Τζούμας) τοποθετείται το 1460/61. Είναι από τα ελάχιστα σωζόμενα τμήματα του νεκροταφείου που υπήρχε δίπλα στο δεύτερο τζαμί της Τζούμας, το οποίο βρισκόταν στο κέντρο του σημερινού χωριού.

Το τζαμί και το χαμάμ του Φαναρίου¹⁵

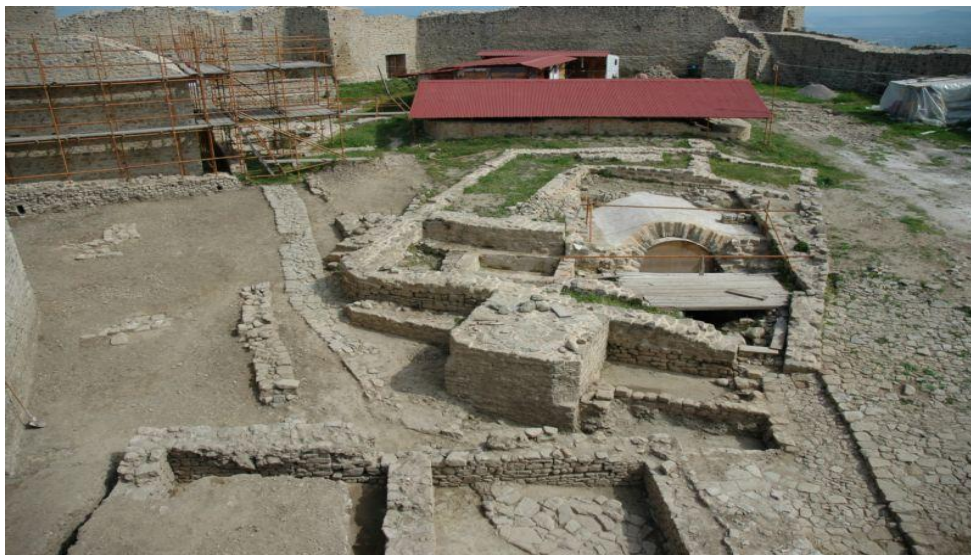


Το κάστρο είναι χτισμένο πάνω στο λόφο του Φαναρίου και τα παλιότερα χρόνια έλεγχε το πέρασμα από την Ήπειρο στη Θεσσαλία. Πρόκειται για μικρό οχυρό, εκτάσεως 2.6 στρεμμάτων, που ενισχύεται από έξι προεξέχοντες πύργους, με ιδιαίτερα ενισχυμένο τον νότιο. Το κάστρο διαθέτει δύο εισόδους, μία στη νότια που είναι η κύρια και μία βοηθητική στη βόρεια πλευρά.

¹⁵<http://www.news.gr/travel/taxidia/article-wide/150235/taxidi-sto-hrono-mesa-apo-dyo-vyzantina-kastra.html>



Η διάμετρος του οχυρού είναι 100 μ. περίπου. Η περίμετρος του είναι 230 μέτρα. Το ύψος των τειχών του φτάνει τα δέκα μέτρα και το πλάτος τους τα δύο. Σε αυτό υπάρχουν ερείπια δύο δεξαμενών, κεραμοσκεπέαστης πυριτιδαποθήκης, ενός τζαμιού που πατάει επάνω σε παλιότερο κτίριο με λουτρό, καθώς και δίχωρου κτιρίου μπροστά στην είσοδο για τις ανάγκες της φρουράς.



Το τζαμί του Φαναρίου βρίσκεται έξω από το βυζαντινό τείχος. Το κτίριο είναι λιθόκτιστο μικρών διαστάσεων, με τετράγωνη κάτοψη. Το χαμάμ του Φαναρίου βρίσκεται μέσα στο χώρο. Το κτίριο υπέστη πολλές μετατροπές.

Επίλογος

Ο ελληνικός χώρος είναι διάσπαρτος από τεμένη (τζαμιά), τεκέδες (χώρους όπου διέμεναν οι Δερβίσηδες, μουσουλμάνους «μοναχούς»), ιεροδιδασκαλεία (μεντρεσέδες), μπεζεστένια (λιθόκτιστες, κλειστές εμπορικές αγορές), λουτρά (τα γνωστά «χαμάμ»), σχολεία («μεκτέπ»), τάφους («τουρμπέδες», μαυσωλεία), ξενώνες (χάνια, караβάν σαραγία), πτωχοκομεία («ιμαρέτ»), κάστρα (hissar) και πύργους («κουλέ»), πύργους ρολογιών, γέφυρες, υδραγωγεία, διοικητήρια, στρατώνες και κατοικίες (διαφόρων τύπων).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλος αυτός ο αρχιτεκτονικός πλούτος κατασκευάστηκε από ντόπιους τεχνίτες. Μάλιστα, ο αναφερόμενος ως δημιουργός του κλασικού οθωμανικού ρυθμού ήταν ο ελληνικής καταγωγής αρχιτέκτονας του 16ου αι. Σινάν, ο οποίος έκτισε τα σημαντικότερα τεμένη της Κωνσταντινούπολης και της Αδριανούπολης και πλήθος δημοσίων έργων σε πολλές πόλεις της αυτοκρατορίας. Αυτός ήταν και ο δημιουργός του τεμένους του Οσμάν Σαχ (Κουρσούμ τζαμί) στα Τρίκαλα.

Μερικά από τα μνημεία διατηρούν τις παλιές χρήσεις τους (π.χ. λουτρά, μπεζεστένια, κρήνες, ελάχιστοι χώροι θρησκευτικής λατρείας, δημόσιες υπηρεσίες), κυρίως όμως προορίζονται για πολιτιστική χρήση τόσο από την Αρχαιολογική Υπηρεσία (αρχαιολογικές αποθήκες, εργαστήρια συντήρησης, στέγαση υπηρεσιών) όσο και από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Κάποια άλλα έχουν εμπορικές χρήσεις (όπως φούρνοι και μικρομάγαζα). Η κατάσταση για κάποια μνημεία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κακή, για άλλα «μέτρια», ενώ άλλα έχουν αναστηλωθεί πλήρως ή σε αυτά έχουν γίνει κάποιες ζωτικές παρεμβάσεις (παλαιότερα ή πρόσφατα). Για άλλα έχουν εγκριθεί μελέτες που βρίσκονται σε εξέλιξη, άλλα αναμένουν πηγές χρηματοδότησης, ενώ σε άλλα έχουν γίνει μελέτες και αναμένεται η έγκρισή τους. Βέβαια όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αφορούν μόνο για μερικά από τα μνημεία και όχι το σύνολο των Οθωμανικών μνημείων της χώρας.

Είναι αλήθεια ότι, αν και τα οθωμανικά μνημεία είναι στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, αυτό άργησε να γίνει κοινωνικά αποδεκτό. Όμως επίσημες καταγραφές και κηρύξεις τέτοιων κτισμάτων ως μνημείων ξεκίνησαν από τη δεκαετία του '20. Βέβαια πολλά εγκαταλείφθηκαν στη φθορά, άλλα

γκρεμίστηκαν και άλλα δέχθηκαν μη συμβατές χρήσεις μέχρι και σήμερα. Οι μεγαλύτερες καταστροφές όμως, έγιναν στα πιο εμβληματικά κτίρια, τα θρησκευτικά μνημεία. Μετά την απελευθέρωση, το νέο κράτος, προσπαθώντας να αποβάλει τα σύμβολα των κατακτητών, καταστρέφει κατ' αρχήν τους θρησκευτικούς χώρους των μουσουλμάνων και μάλιστα τα πιο χαρακτηριστικά τμήματά τους, τους μιναρέδες. Στη Φλώρινα, για παράδειγμα, το 1926, υπό την άδεια της πολιτείας, γκρεμίστηκαν τα πέντε από τα επτά τζαμιά της πόλης. Στην περίοδο της δικτατορίας (1967-1974) κατεδαφίζονται εξίσου πολλά τζαμιά. Επίσης πολλά κατεδαφίστηκαν για χάρη των ανασκαφών, ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού που επικρατούσαν κλασικιστικές αντιλήψεις.

Αργότερα οι νέες οικιστικές, πολεοδομικές και ρυμοτομικές ανάγκες των πόλεων οδηγούν σε περαιτέρω καταστροφή μνημείων, μεταξύ αυτών και των οθωμανικών. Κάποια κατεδαφίζονται για να χτιστούν δημόσια κτίρια, τράπεζες, ακόμα και εμπορικά καταστήματα (π.χ. το Μολλά Τζαμί στη Δράμα γκρεμίστηκε το 1927 και στη θέση του χτίστηκε η Εθνική Τράπεζα), ή για να ανοιχθούν δρόμοι. Όσα τζαμιά δεν καταστρέφονται αποκτούν διάφορες άλλες χρήσεις. Τη δεκαετία του '20 πολλοί ιεροί χώροι των μουσουλμάνων μετατρέπονται σε χριστιανικούς -το τζαμί Ιμπραήμ Πασά στην Καβάλα είναι η σημερινή εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Υπήρξε το μεγαλύτερο τέμενος της πόλης (χτίστηκε το 1530).

Τα τελευταία χρόνια η φροντίδα των οθωμανικών μνημείων από το ελληνικό κράτος, αλλά και η μελέτη τους, αποκτά πιο τακτικό και συστηματικό χαρακτήρα. Την ίδια χρονική περίοδο όλο και περισσότεροι ζητάνε την ανέγερση τζαμιού στην Αθήνα για την τέλεση των θρησκευτικών τελετών των μουσουλμάνων. Και μπορεί τα δύο γεγονότα να μην είναι άμεσα σχετιζόμενα, αφού ένα τζαμί που αναστηλώνεται δεν μπορεί να δοθεί ως χώρος λατρείας, διότι είναι πλέον διατηρητέο μνημείο, αλλά αναδεικνύουν την ανάγκη της διαπολιτισμικής ένταξης, αναγνώρισης και συνεργασίας.

Βιβλιογραφία

- Barkey, K. (2013). *Αυτοκρατορίες και διαφορετικότητα. Οι Οθωμανοί σε συγκριτικό πλαίσιο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Braude, B., & Lewis, B. (1982). *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The functioning of a plural society*. New-York.
- Faroghi, S. (2000). *Κουλτούρα και καθημερινή ζωή στην οθωμανική αυτοκρατορία*. Αθήνα: Εξάντας.
- Faroghi, S. (2002). *Stories of Ottoman men and women*. Istanbul: Eren.
- Finkel, C. (2007). *Οθωμανική αυτοκρατορία 1300-1923, μετάφραση Μιχάλης Δελέγκος*. - 1η έκδ. Αθήνα: Διόπτρα.
- Inalcik, H. (1995). *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική εποχή: 1300 - 1600*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Inalcik, H. (2008). *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Kafadar, C. (2008). *Ανάμεσα σε δύο κόσμους*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κωστής, Κ. (1991). "Κοινότητα εκκλησία και μιλλέτ στις "ελληνικές" περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των Μεταρρυθμίσεων. *Μνήμων*, 14, σσ. 57-75.
- Lowry, H. (2004). *Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Notton, T. (1996). *Θεσσαλία*. Εκάτη.
- Quataert, D. (2006). *Η Οθωμανική αυτοκρατορία Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*. Αλεξάνδρεια
- Todorova, M. (2000). *Βαλκάνια: η Δυτική Φαντασίωση, πρόλογος-επιμέλεια, Πασχάλης Κιτρομηλίδης, (μτφ)., Ιουλία Κολοβού*. Θεσσαλονίκη.

- Αμαντος, Κ. (2008). *Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων από τον ενδέκατο αιώνα μέχρι το 1821. Τόμος Α': Οι πόλεμοι των Τούρκων για κατάληψη των ελληνικών χωρών 1071-1571*. Αθήνα: Αρχιπέλαγος.
- Αρσενίου, Λ. (2010). *Η Θεσσαλία στην Τουρκοκρατία : 1393-1881: Ιστορική και εθνολογική προσέγγιση, 2η έκδ.* Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Βασίλης, Π. (2005). *Μύθος ή πραγματικότητα: Η απελευθέρωση της Θεσσαλίας 1881*. Αθήνα: Αγαπώ την Πόλιν.
- Εξερτζόγλου, Χ. (2010). *Οι "χαμένες πατρίδες" πέρα από τη νοσταλγία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, Ι. Α. (2004). *Θεσσαλικά σύμμικτα. Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις*.
- Κιτσίκης, Δ. (1996). *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1280-1924*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Κονόρτας, Π., Σφυρόερας, Β., Αποστολόπουλος, Δ., Γαρδίκας, Κ., Πατρινέλης, Χ. Γ., Γερασίμου, Σ., . . . Τσιλένης, Σ. (2002). *Ρωμιοί στην υπηρεσία της Υψηλής Πύλης*. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης της Καθ' Ημάς Ανατολής.
- Κονταρίδης, Χ. (2012). *Ο οθωμανικός στρατός 1299-1922. Οργάνωση, οπλισμός, τακτικές μάχης και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις*. Αθήνα: Ευρασία.
- Κοντογιώργης, Γ. (1982). *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Λιακόπουλος, Γ., & Παλιούγκας, Θ. (2013). *Οθωμανικές επιγραφές της Λάρισας. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης*.
- Ντάμπλιας, Χ. (2009). *Η ιστορία της Θεσσαλίας το 13ο αιώνα μ.Χ.* Αθήνα: Σταμούλης.
- Ορλάνδος, Κ. Α. (2000). *Η εν Ελλάδι εκκλησιαστική αρχιτεκτονική επί Τουρκοκρατίας. "Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία"*.
- Παλιούγκας, Θ. (2002). *Η Λάρισα κατά την τουρκοκρατία*. Αθήνα: Μάτι.

- Πανταζόπουλος, Ν. (1975). “Τα προνόμια ως πολιτιστικός παράγων εις τας σχέσεις χριστιανών –μουσουλμάνων” . *Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών*, σσ. 745-895.
- Παπαγεωργίου, Κ. Α. (2001). *Θεσσαλία (Ειδικόν αφιέρωμα της επιθεωρήσεως Ηως)* . Αθήνα: Παπαδήμας.
- Παπαστάθης, Χ. (1984). *Οι κανονισμοί των Ορθοδόξων ελληνικών κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*. Αθήνα.
- Παπαχατζής, Ν. (2015). *Η περιοχή του Βόλου από άποψη ιστορική και αρχαιολογική*. Βόλος: Ήβη.
- Πολέζε, Χ. (2012). *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Πολέζε, Χ. (2012). *Λάρισα και θεσσαλικός κάμπος*. Σταμούλης.
- Σαρρής, Ν. (2008). *Οσμανική πραγματικότητα*. Αθήνα: Αρσενίδης.
- Σπανός, Β. (2004). *Οι οικισμοί της βορειοδυτικής Θεσσαλίας κατά την τουρκοκρατία από τον ΙΔ έως τον ΙΘ αιώνα*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Σταματόπουλος, Δ. (2003). *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Συλλογικό Έργο. (2010). *La société Grecque sous la domination Ottomane*. Αθήνα : Ηρόδοτος.
- Συλλογικό Έργο. (2012). *Τουρκολογικά. Τιμητικός τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Συλλογικό έργο, Δημόγλου, Α., & Κουτής, Γ. (2007). *Βόλος. Τότε και τώρα*. Ολκός.
- Τσοποτός, Δ. (1983). *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*. Επικαιρότητα.
- Ψύρρας, Θ. (2008). *Θεσσαλία: Ο τόπος και οι άνθρωποι. Από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τις μέρες μας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Δικτυακοί τόποι

- http://7gym-laris.lar.sch.gr/topos/lar_arx%20mouseio.htm
http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=5585
- <http://www.trikalacity.gr/node/13799>
- www.trikalacity.gr/uploads/pol/docs/A.3/A3.2.
- <http://www.dimosfarsalon.gr/culture/aksiotheata-mnhmeia/thriskeutika-mnimeia/albaniki-moni-tekes-ntourmali>
- <http://www.elassona-city.gr/istoria/istoria-elassonas.html>
- www.archaiologia.gr/blog
- <http://greetips.gr/index.php/proorismos/athina/athinaikes-gonies/itemlist/tag>
- <http://srv1-7gym-irakl.ira.sch.gr/7oGymnasio/OldWebSite/programmata/mnimeia99/tzamia.pdf>
- http://www.yppo.gr/0/anaskafes/pdfs/IC_EPKA.pdf
- <http://sofades.gr/arxaiologikos-xwros-agioy-vhssarioy/>
- <http://www.news.gr/travel/taxidia/article-wide/150235/taxidi-sto-hrono-mesa-apo-dyo-vyzantina-kastra.htm>

Παράρτημα

Χάρτης Θεσσαλίας

